

DOMIN SVET

LETNIK 39. V LJUBLJANI 15. MAJA 1926. ŠTEVILKA 4.

SL. 14. NIZOZEMSKI SLIKAR 1. POL. XV. STOL.:
MOŽ S KLINČKOM.

OSMERO PESMI.

(Idila.)

IVAN PREGELJ.

5. »V Betanijo.«

Ko je odhajal večerni gorenjski vlak, zarja nad Polhograjci še ni bila popolnoma ugasnila. Lovila se je v redke pramene zračnih meglic, ki jih je bila vrgla za dne visoka pomladanska burja na večerno nebo. Kakor v prečudno zračen in prostoren ateljé se je lila s te rožnate koprene mehka, umirjena luč nad Ljubljansko polje, na bele poti, na mehke setve in tiha okna samotnih domov, tonečih za polji v Brinju. Sapa, ki je še vedno vela od gorenjske strani, je dušila šume strojev in ljudi na postaji. Go-

renjski vlak je vzvaloval na pot tako rahlo in mehko, kakor da je potegnila čudovita roka kito gibkih čolnov z brega na mirno jezersko gladino. V čistem somračju še niso bile zaživele luči po vozovih, splahnila in izgubila pa se je trenutno vsa zatohlost, ko je sunila sapa skozi okno, ki se je bilo odprlo samo. Zavonjalo je po mladi, rahlo segreti zemlji, nato pa takoj hladno po nočni senci in po daljnem mrazu, ki ga je sapa nesla z visokih planinskih snežišč. Vozni stroj je šumeče izpuščal paro in bobnel zamolklo. Od Šiške je zatrepetal večerni zvon. »Saj gremo v novo zimo,« je spregovoril občutljiv popotnik in zaprl okno, ki se je bilo odprlo samo.

Svetnik Orešec, ki je bil stopil med prvimi v voz, se je stisnil v kot ob oknu. Počutil se je skrajno izmučenega in oslabelega, da se ni mogel niti več prav zavedati, čemu in kako mu je minil dan v brezkončni tegobi, ko ni ne jedel ne pil ne sedel. Togo vdano kakor petleten otrok nekoč, ko je prišel z materjo z daljne božje poti, je usihal sam vase v telesni in duševni onemoglosti. Mrazilo ga je neprijetno, po odrevenelih udih so mrgoleli mravljinčci, podzavestno se je oglašala želja po močni pijači, krepilni juhi in udobno topli postelji. Ena boleost mu je udarjala na vrh: motna skrb iz predstave, da ima še tako daleč in dolgo na Okroglo domov. Ta bolj telesna nego srčna briga, je dušila njegove druge skrbi, ki jih je bila preglasila splošna izmučenost, jih nekako zalila kakor plitka povodenj nizek otočič. Zdaj pa zdaj so še hotele vstajati v zavest, polagoma pa so utonile popolnoma. V občutju prijetne nebržižnosti je starček imel lepoto zarje in cvetočega neba. Prav tako nehotoma je videl vstopati sopotnike, ne da bi jih gledal. Za trenutje so se pojavili pred mrtvim njegovim pogledom znano-domači obrazi z večerno zarjo v očeh in na licih, za trenutje so ga zajeli zvoki domače besede: pojoča loška, v čudne ejevske glasove zavlečena žabniška, zavestna kranjska, svojstvena tržiška, bohinjska, kroparska. Dva potnika sta

govorila nemško. Svetniku se je zdelo, da ju pozna. Bila sta slovenska mestjana iz — Kranja.

»Eheu! Bil je tevtonski in se poslovenil še ni!« —

Staremu gospodu se je telo rahlo ogrelo. Same po sebi so se mu zaprle oči. Za trenutje se je izgubil v popolno neobčutljivost brez zarje, brez sanje, celo brez domače besede in domače žalosti. Potem pa sam ni vedel, ali spi ali bedi. Božajoče mu je dahnilo v čutnice, prijetno zatohlo, znano in ljubo.

»Odor domesticus lavandulae,« je vedel prijetno veder, »sladki domačinski vonj! Odkod?«

V polsnu je odprl oči in videl v motni luči dve potnici, ki ste mu bili sedli nasproti. Prva je bila stasita ženska zrelih let, košata, nekaka mestno-kmetiška oblastnica, »mogočna gospa«. Od nje je velo mrzlo in zdravo vzdušje, ki se ji je bilo zajelo v obleko. Njena družica je bila drobna in stara meščanka. Ko je snemala rokavice, je sinila njena bleda, otroško drobna roka. Starčka je prevzelo sladko ganotje. Z njenih kril je zaudarjalo po sivki:

»Odor domesticus lavandulae...«

Tedaj je vzvaloval vlak na pot, rahlo, mehko, kakor da je čudovita roka potegnila kito gibkih čolnov z brega na mirno jezersko gladino. Svetniku se je čudno sladko zameglilo pred očmi, nekakšna omotica mu je segla v glavo, dobro, strašno, lepo, skoraj tako, kakor kadar mu je mati nenadno razgibala zibel...

»Odor domesticus lavandulae,« se je gubil v občutju čudnega pozabljenja, čudne sreče, sanje, ki se mu ni hotela jasno izobličiti v zavest. Za kratko trenutje komaj se je zableščalo v spomin, a zopet utonilo. Zopet je vzhajalo nazorno in zdajci je živelo in je videl polno, jasno in kakor v resnici.

Odor domesticus... Čista, tiha, prav majhna soba z enim samim oknom, s pisalno mizo, s posteljo, z omaro za obleko. Na pisalni mizi gori luč. Okno je odprto. Nočni veter se igra z belimi zastori in diha v luč, da hoče zubelj plapolati in se stenj dimiti. Zunaj na vrata je že dvakrat potrkalo: »Gospod profesor Francé! Večerjat!« Odor domesticus lavandulae. »Tako pridem, gospa Ana! Tako, gospodična Metka! Odor domesticus... Le še tri vrstice, tri zadnje

v pesmi s tremi eklogami: »Odor domesticus lavandulae.« Živahna Metka se ni strpela dalj. Potrkala je v tretje in odprla: »Tak-le, ali boste šli ali ne boste?« Živahna Metka, ki vse ese po svoje izgovarja! Sika. Ne pusti dopisati. »Odor domesticus lavandulae,« bere slovkovaje z lista, se zasmije, plosne z rokami, privije luč in hoče odločno: »Tako, zdaj pa kar hitro, gospod France!«

»Kakšna čudno predrzna sla!« motri dremajoči starček svoje gledanje v sanjah. »Kolika ničemurnost! Mladost pač, norost! Pisal sem, pesnik sem hotel biti, slaven spisovatelj. Da bi mi ime živelo vekomaj in da bi Slovenci še tri pesmi imeli. Gospa Ana eno, da bi se ginjena jokala, gospodična Metka, kadar bo bolj odrastla, da bi se smejala, in le gospodična Marija svojo, da se ne bi ne smejala, ne jokala, le da bi brala, brala... Brhala.«

Zdajci je snivajočemu ugasnila misel na trojno pesem. Trpi v negotovosti in dvomu. Sliši. Ali sanja ali bedi? Odkod je zavonjalo po sivki? Odkod in s katerih ustnic se je utrgala beseda? Tako tegobna kot nekdanj, le še bolj trudna, kakor da se taji in se potajiti ne da. Ali ste potnici spregovorili?

»Rhes, Meta! Boš videla, da ne bom več dolgo. Zato pa me Anica tako skrhbi.«

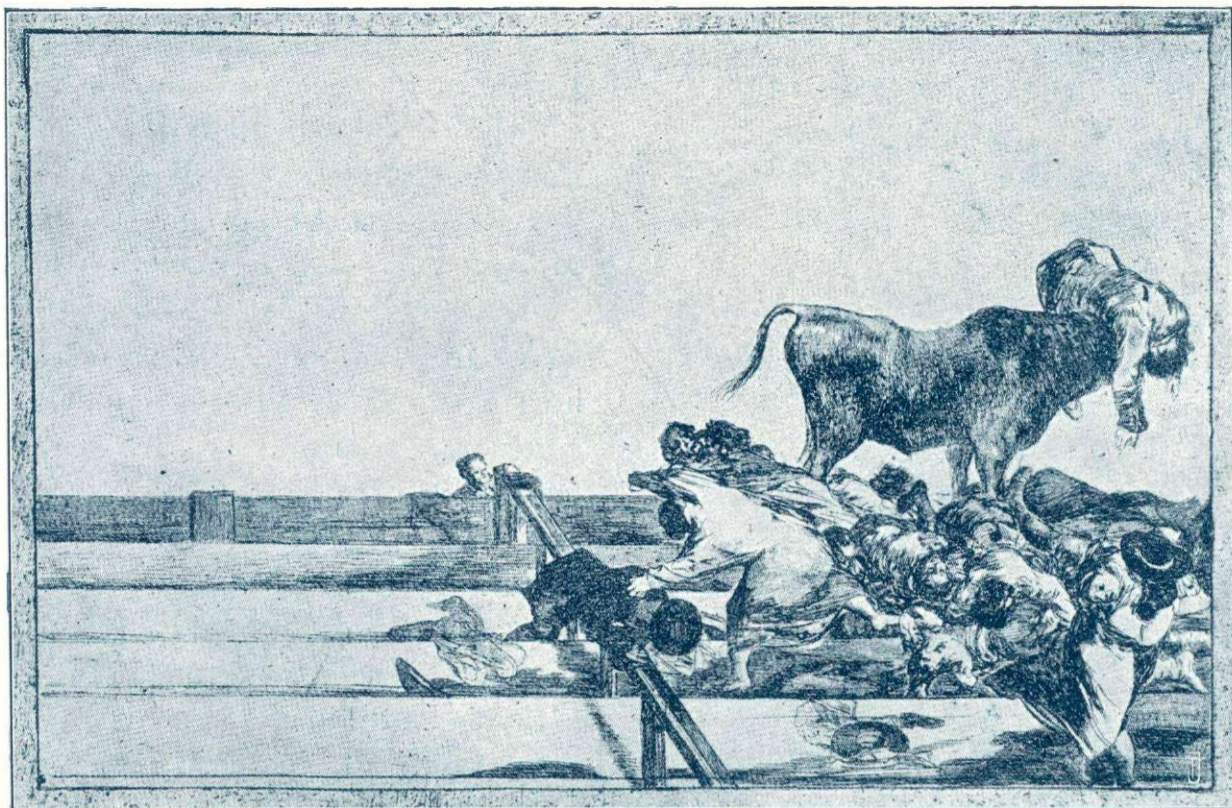
Kdo odgovarja? Katera Meta? Potnica, ki veje od nje zdravo in bridko po hladnem vzdušju? Mogočna gospa?

»Kaj boš! Vsi smo v božjih rokah! Za Anico se pa ne boj! Saj ni noben otrok več. In jaz sem tudi še živa, Bog pomagaj, pa teta sem ji.«

»Bog pomagaj,« ponavlja čudeč se tegobni in dremajoči šolnik, »kaj se bom čudil, če bi zdaj še gospa Ana spregovorila. Poskusimo! Posnemimo nagajivo Metko! Recimo! »Veš kaj, mama! Ne toži no, venomer! Saj nisi še tako slaba, ne! Prav zdrava si videti, kar cvetoča!« Ali ne bo odgovorila gospa Ana? Ali odgovarja? »Jaz pa cvetoča! Frocek! S a j v e š, k a k o.« Ne! Gospa Ana se ni oglasila. Ni je blizu. Blizu je žena, ki sika kakor nekdanja Metka in si je prilastila gospe Ane prečudno krilatico.

»Verhjami! Vsak dan si videti mlajša,« govori mestna potnica.

»Mlajša? Saj veš, kako!« je odgovorila mogočna gospa.

SL. 9. FRANCISCO DE GOYA: BIKOBORBA.

Stari gospod vstaja iz sanj, vidi določneje in spoznava. Trudnost sanj pa je tako sladka nad njim, da noče bedeti. Noče odpreti oči, da bi se ne zbudil popolnoma. Hoče svoj vonj, sladki vonj po sivki, hoče pesmi, ki poje v pogrkvajočem eru, hoče za običajni »seveda!« igravo krilatico. Ima prvo in drugo, ko omenite popotnici pravdo zaradi poti čez neki travnik v Begunjah. Vsa vas se hoče pravdati proti enemu...

»Segoltneži! Saj so kar zbesneli. Če bi se jim kar takole pustila.«

»Oh Meta! Mirh v sosedstvu je vendarh še najboljši.«

»Saj veš, kako! Pa imej mir, če ga ne dajo.«

»Kaj pa je doktor rhekel?«

»I kaj bo rekel. Pogledati pride v nedeljo.«

»Da prhide...«

»Tak pa ni ne,« se jadi nato močna gospa, »kakor drugi dohtarji, ki pravdarje po mešetarjih na cesti lovijo. Ali verjameš, da me je skušal pregovoriti, naj se ne pravdam. Takale šleva! Gotovo malo zna, pa si zato nič ne upa.«

»To vem o njem, karh mi je prhivila Anica,« se nekako opravičuje meščanka.

»Saj to je! se jadi še vedno kmetiška oblastnica, »kako pa, da mi ga Anica priporoča? Doktor Jurič, teta, doktor Jurič! Saj jo še kar slišim. Kaj pa ima opraviti dekle z advokati?«

»Meta! Anica je vendarh pametna!«

»Saj veš, kako!« —

Ženi molčita. Stari gospod pa govori. Govori o sebi, samemu sebi kakor v molitvi. »Mlavec, ki pozna cedro na gori in ožep na skali. Njegov sin je torej? Doktor Jurič! A ona, emblem elizijskega miru in edenske sreče. Anica! Anica? Kako da ne Marija? Kje sem ju srečal? Na vlaku! Dobri mlavec me je potegnil v voz. Rešil me je, recimo, morda strašne smrti pod kolesi. In ona? Kako dostojno me je opozorila, da sem izgubil ruto! Pa kdo ste potnici? Mestjanka s sladkim lavendljevim vonjem! Mogočna gospa, ki si je prisvojila besedo gospe Ane iz Krakovega! Meta je iz Begunj. Bogata teta. Mlada dva sta govorila o njej. Da se hoče pravdati. In se in bo čudno pogledala, ko izve, da si je pripravdala odvetnika v sorodstvo. Da bi ga, da bi ga le, in bi še jaz, stari in resni šolnik, kakor v molitvi povzdignil pred njo roke in še pokleknil, če bi ne hotela slišati, pa jo prosil: »Mogočna gospa Meta! Bog je tako hotel, naj se imata!«

Ganotje, ki se je vnelo v starem gospodu, mu je privabilo solzo v oči. Mežikal je in iskal kakor skozi kopreno v lice svojima sopotnicama. Ustne so gibale, da bi spregovorile. Tedaj pa ga je streslo v mozeg. Okno je bilo zopet z ropotom zdrknilo v okvir. Kakor bodeče oster slap je sunil nočni hlad v voz in vrgel starčku ogljenega prahu in ogorkov v oči. Nenadni šum, mraz in zaslepljene oči so ga bridko vzdramile iz vseh sanj. Izmel si je oči in iskal skozi okno v noč. Okno je bila »mogočna gospa«

zopet zaprla, oči so rahlo ščemele, a videle. Videle so medel soj nekje za brezovimi dobravami. Vzhajalo je podobno vzbočenemu lisičjemu hrbtu. Potem pa je stalo polno na nebu, lepo okroglo, bleščeče kakor zlat denar...

»Ura!« je zastokal starec. V trenutku je imel vso žalostno vsakdanjost, skrb, bolečino, trudnost, jad in strah.

»Ura, zlata ura. Kaj poreče Meta!«

Stari gospod je stresel z glavo, zlezal tesneje sam vase. Ne more pa se stisniti dovolj in se otresti gledanja, ki vstaja v njem:

Meta na Okroglem, mulier fallax! Saj je tisto minuto, ko je odšel z doma, šla gledat, ali res ni vzela zlate ure s seboj. Zdaj ve, da jo je. Prvo, kar bo naredila, ko bo doma vstopil, bo, da si bo potisnila roke v boke pa vprašala izzivalno:

»Tako pozno, gospod? Naj le pogledajo na uro! Zakaj ne marajo pogledati? Ježeš! Pa je vendar niso izgubili?«

»Izgubil je nisem,« misli, da bi ugovarjal stari gospod narejeno malomarno. »Meta! Le kaj Vas ta moja ura toliko skrbi! Sploh naj Vas moji časoslovi nič ne brigajo. Dobili boste po meni, kar boste dobili in kar Vam gre, časoslovov pa nikdar nikoli.«

»Saj sem vse vedela, da jo bo res izgubil,« govori Meta v svetnikovi živi domišljiji.

»Nisem,« se jadi razdraženo šolnik. »Kaj pa morem, če so mi jo vzeli.«

»Vzeli, seveda,« ne verjame Meta. Stari gospod sam čuti, da mu tega ne more verjeti. Spričo tega, da je še pred kratkim res izgubil knjigo z eklogami, spričo tega, da se spominja, kako je posejal zadnja leta dvajset žepnih rut, pet dežnikov, tri palice, klobuk in poldrugi par zimskih rokavic. Spričo vsega tega in še tega, da je vse to Meta prej vedela, nego on sam.

»Vzeli, seveda!«

»Vzeli, Meta, če dovolite! V Ljubljani, na javnem trgu pod Vodnikovim spominkom; če veste, kje je to.«

»Ali sem poleg stala, da bi vedela?«

»Tale gumb tu-le poglejte, ki bi mi ga bil tat tudi skoraj snel s suknje...«

»Kdo pa, za božjo voljo?«

»Tat, sem rekel.«

»Pa bi ga bili prijeli!«

»Drži izgubljenca!«

»Saj pravim. Doma bi bili pustili tako dragocenost.«

»Če bi bil vedel, saj bi sploh z doma šel ne bil.«

»Nu! Saj Vas odslej tudi res ne bom nikamor več pustila.« — — —

»Če bo tako,« se je nekako našel v svojih živih predstavah stari gospod in zopet rahlo zrastel iz sebe; »če bo šlo tako in ne huje. Moj Bog, če bo nesrečna ženska nato mirna, če ne bo hotela do skrajnega!« Ali je še kdaj rekla, da naj bo, kakor je: »Kar je, je!« Nikoli še ni rekla. Svojo bo gonila: »Ura se mora najti! Tem bolj, če je ukradena in ne izgubljena. Zakaj pa so postavili orožniki! Kdo je tisti tat?«

Strašna tegoba obhaja starega gospoda. Motno se zaveda, da vendar ne gre kar tako dolžiti koga, da je tat, če ga samo sumiš.

»Gumb bi mi bil skoraj utrgal s suknje,« se skuša umikati v živo domišljenem pogovoru z Meto, »strašno bedasto je čenčal pa goldinar si je izposodil —«

»Vrnil ga bo, če je še uro vzela! Kdo je bil, hočem vedeti!« je skrajno nasilna Meta. Furijska, pa taka! Saj jo bo prizadelo! Tako trpi starec in gine, gine v topo pokornost, molči. Molči. Nima toliko razsodnosti, da bi pametno odgovoril na neumno vprašanje, da tatu navadno ne poznamo. Molči in se je sam obdolžil.

»Če ste mu goldinar posodili, ga poznate,« ga lovi modra Meta.

Starec ne more vzdržati več. Seglo mu je v vse živce, zagrabilo mu je v čelo in zatilnik. Ob tej bolečini mu vstaja še hujše razburjenje. Ob tej bolečini, ki jo je stari šolnik že kar pozabil, in se je zdaj zopet obudila, huje kot kdajkoli v šoli, ob katerem koli dijaškem izgredu. Slabotni osemdesetletnik nič več ne ve, ne kje je ne kako. Čuti le neskončno slabost in onemoglost, čuti, da mu je znoreti in skoprneti.

»Kdo je bil, hočem vedeti,« mu šumi glas osorne strežnice v brnečo glavo, ki mu je težka, kakor da so ga udarili. »Kdo je bil?«

»Herr Gott im Himmel!« je zdajci planil stari gospod iz domneve v živi svet, stegnil roko z ostro kretnjo, da se je močna sopotnica njemu naproti rezko nagnila v stran in pogledala začudeno. »Herr Gott im Himmel, Meta! Da bo že mir! Peter Roža je tisti tat!«

»Saj veš, kako!« je odjeknilo onstran brezmejno zaničljivo. »Siromak pač, da se Bogu smili, tat pa nikoli.«

SL. 10. REMBRANDT: BEG V EGIPET.

Kdo govori? Stari Orešec strmi, išče in se ne more najti. »Mogočna gospa,« teta iz Begunj je kakor on sam vstala. Zardela je togo, oko se ji bliska.

»Metka,« jeclja šolnik zmedeno, slabotno in se seseda na klop.

»Meta sem, ne Metka,« ugovarja zlostno žena. »Kdo pa si ti? Škric, stari! Kaj pa ti je vzal Peter Roža? Pamet?«

Stari svetnik sedi, gine brez moči. Giblje z ustnami, ne izgovori. Oko mu zalije temota, nekaki mrzli curki mu lijo čez čelo. Še vidi, da se »mogočna gospa« nekam osuplo umirja. Še vidi, kako se je njena sopotnica krčevito sklonila nadenj. Še občuti sladko vonjavo, skuša jecljati:

»Odor suavis lavandulae...«

Ne more. Gine. Čuti le še, da je ona žena prijela svojo močno družico za roko, čuje kakor iz strašne dalje glas, ki je dober in pogrkuje:

»Meta! Za božjo voljo. Gospod Frhancé, gospod Orhešec! Ali ga ne poznaš?«

* * *

Svetnik Orešec se budi iz kratke omedlevice. Na jeziku čuti prijetno grenkobo Hofmannovih kapljic, odpre oči, se nasmehne, spregovori:

»Marija, gospodična.«

»Vdova, gospod Frhance.«

»Metka?« vprašuje z očmi in tiho besedo še dalje slabotni gospod.

»Metka, saj veste, kako. Ampak odkar sem stara — Ali Vam je že kaj bolje?«

»Dobro!« šepetne starec in se ne laže.

»Pa kam se peljete?« je skrbna »mogočna gospa«.

»Na Okroglo.«

»Bog pomagaj! Pa smo že mimo Otoč.«

»Marija.. Metka,« ve sam v sebi stari gospod; »kako je to lepo in dobro biti z njima! Odor suavissimus lavandulae... Naj minejo Otoče, naj mine vse... Odor domesticus persuavis...«

Ženi se posvetujete.

»Veš kaj. Z vozom ga vzameve s seboj.«

»Oh, Meta! Če ti ni narobe...«

»Saj veš, kako.« — — —

Deset minut kasneje je bil onemogli svetnik na deželskem koleslju. Utonil je kakor otrok med dvema ženskama, ki ste kakor sestri čez brata še svoja oblačila zgrnili čezenj. Starček trepetal od mraza in oslabelosti in se joče od miline. Vozi se mesečini naproti, jeclja bolno, vprašuje otročje:

»Metka! Marija! Pa kam? Na Okroglo?«

»V Begunje! Poženi, Jaka!« Jaka je namreč domači hlapec. »Poženi!«

»V Begunje,« ponovi starec. Še bolj milo mu je. Misli se mu bledejo.

»V Betanijo!« se prevrača beseda v njem. »V Betanijo! Z Marijo, ki je dobra in tiha, in z Metko, ki je skrbna gospa. V Betanijo? ... Z Marijo, z Metko, ali z Marto? ...«

»Saj veš, kako!«

(Dalje.)

PESMI.
JOŽE POGAČNIK.

S polja.

Res-li jokaš danes, o Gospod?

»Polja sem jim ranjen blagoslovil,
dvakrat v letu njivam rast obnovil,
blagoslov obakrat so pobrali,
so na gorki dom ga odpeljali —
mene so pustili nagega,
mene so pustili samega
tu sred poljá.«

Čez dva dni spet hodim isto pot:

»Glej, na desno ramo ti bom sel,
da boš trudno glavo odpočil;
v tvoja bela ledja se bom ujel,
pred ljudmi bom nagec tvoj zakril;

za tvoj hrbet se bom naletel,
ranjenemu rad bi postelj bil
tu sred poljá.«

Mehak sneg je, bel ko bel prtič.
Ah, glej: Bog na njem leži — mrlič.

Krištof.

Pa da sem brat
ajdovske deklice same,
ne bi se znal prestopiti
čez te globoke drage.

Pa da sem tudi
grčavi Krištof sam,
še ne bi mogel prenesti
sebe na drugo stran.

Vendarle moram
čez to valovje voda,
nesti se hočem
prek — lastnega srca.

Vasovanje časov.

Odpiram okno. Zdaj in zdaj. In od dela rdim.
V svoji duši sveži zrak sejem,
svojo kri z njim mladim.

Mimo okna časi nihajo,
v njih postave težke dihajo:
z vonji ljudi svojo dušo pojim.

Morda sem podoben trti v južnem solncu,
morda sem podoben rožam ob potoku.
— Ali vem: Sam tudi čudno bohotim...

Bridki park.

Strassbourg. Orangerie.

Veter v vrhovih kostanjev in vrb srši,
v jagnedih vitkih boli, boli —
Liste obrača na žalostno spodnjo stran,
bridko nestrpen skoz park hiti.

Grmi v vdani ljubezni po parku cveto,
rože odprte so tople in čiste tako;
ali — veter ne vidi jih.

Lilije v gredah se mehkih pokojno belijo,
zlate oranže ob belih stezah rumenijo;
ali — veter gre mimo njih.

O le čemu vse te rože ljubeče poganjajo?
O le čemu se vrtnarji nad gredami

sklanjajo:

Veter v vrhovih boli, boli...

V kostanj mlad sem sred parka naslonil
levico —

z deblom ihtečim je vred strepetala;
senca košata čez belo rokó mi je pala:
Veter v zardelih očeh me boli.

Gledam čez jezero v parku: Labod
mirno po skodranih valovih drsi,
mirno tovari vrat svoj zravnanj.
(Čudežna ladjica radosti!)

Ali na sredi vodâ
čolni povezani, vetru prodani,
vase zapléteni, v slepo pognani,
čolni brez vesel in brez moža...
(O src povezanih žalosti!)

Jih veter je videl, da zdaj boli?
Jih srce je videlo in boli?

**GOSPA Z RDEČIM
NAGERLENOM.**

MATIJA MALEŠIČ.

Jezus! Enainštirideset! Skoraj enainštirideset!« Ženska s širokim, rdečim, zoprnim obrazom in belo, na tilniku zavezano ruto je preplašeno kriknila, ko je potegnila toplomer izpod moje rame.

Strašna rana na nogi me je mučila do obupanosti. Čutil sem, kot da me žgo, žgo z živo žerjavico; v mukah se mi je zdelo, da čujem cvrenje — o, lastnega — mesa; zdelo se mi je, da voham vonj po oglju, ko se zdrobljene — moje kosti v silni vročini spreminjajo v oglje. Kričal sem, vpil sem in

SL. 11. FR. DE GOYA: NESREČE VOJNE.

padal v nezavest. Morda sem tulil, geniti se nisem mogel, pomagati si nisem mogel.

Na prestrašeni krik ženske z zoprnim rdečim obrazom sem se toliko zavedel, da sem kakor skozi umazan gost dim opazil gospoda z naočniki in v beli halji, ki je pristopil k postelji in mi potipal žilo.

»Saj se ne zaveda!« je rekla ženska.

»Ali ste mu namignili o amputaciji?« je vprašal.

Zatulil sem, vem, da sem grgraje zatulil: »Smrt, pridi! Zakaj ne prideš, smrt, in me ne rešiš? Na kaj še čakaš, smrt?« Zatulil sem in se začel pogrezati, pogrezati v brezdanji prepad. Dim se je zgostil, tisti umazani dim, in v njem sta izginila ženska z zoprnim obrazom in gospod z naočniki.

V hipu je nekdo zaustavil pogrezanje. Začutil sem rezek vbod v desno roko. Odprl sem oči in videl gospoda z naočniki in v beli halji. »Bolje bo,« je rekel in mi pogladil potne lase s čela. V njegovi roki sem videl malo brizgalko.

Zaprl sem oči in čakal, da se začnem znova pogrezati, pogrezati v brezdanji prepad, v tisto mračno praznino. Da se nisem več pogrezal. Silen strah me je obšel, ko sem začutil, da visim nekje. Visim, pod menoj mračna praznina, nad menoj mračna praznina, vse okoli mene sama neskončna praznina in jaz tu sam, sam in z zdrobljeno nogo, da se ne morem geniti...

Strašen strah mi je začel lesti v kri in mozeg. Zakričati sem hotel na pomoč, pa

nisem besedice mogel iztisniti iz grla. Še strašnejši strah mi je zatrepetal okoli srca.

»Ginem...« sem pomislil. »Ginem, in ne bo dolgo, ko me ne bo več v praznini, združim se z njo in bom del te neskončne praznine...«

O...

Potem se je nenadoma zgodilo tisto čudo.

Ko sem mislil — bogve, kako sem mogel kaj takega misliti — ko sem mislil, da sem že ves izginil, le ranjena noga še ni izginila, tedaj se je nekje daleč žarko zasvetilo. Svetloba je bila vsa živordeča in zlata. Svetloba je rasla in hitela in hitela je z neizrečeno naglico. Hipi so minili — in praznine, puste mračne praznine ni bilo več. Ležal sem s svojo ranjeno nogo v bleščeči, vsi zlati jutranji zarji. In preden sem se mogel začuditi in premisliti, odkod hipna sprememba, sem jo zagledal.

Vitka gospa v snežnobeli haljini je hitela k meni. Povesma zlatih las so ji valovila po hrbtu vse preko pasu in se gubila v beli halji. Kako so bleščali bujni zlati valovi v živordeči svetlobi! Zamižal sem. Kako, le kako bi mogel gledati v tej bleščeči svetlobi v to nežnost, v to belino, ožarjeno z jutranjo zarjo?

Ali že je ko dih lahak korak privedel gospo.

»Trpiš, siromak?« Mehak glas — o ne, trepetanje strun na zlati harfi! Ko žamet mehka roka mi otre znojno čelo, gorak dih boža moj obraz, da drvenim pod njim.

»Gospa...«, zajecijam in odprem oči.

Gledajo me oči, polne tako nepopisne miline; polne tako globoke skrivnosti, polne tako velikega usmiljenja, da trepetam.

»Boli, boli te noga?«

»Boli, o, boli! Glejte, geniti se ne morem, ko prikovan sem na mesto; o amputaciji govorijo, pobegniti ne morem...«

»Želel si smrti!« Očitajoče pojejo strune na zlati harfi, pogled pa je mil in usmiljen.

»Kako bi si je ne želel? Žge, žge rana do blaznosti...«

»Siromak!« O, koliko usmiljenja in sočutja je v mehkem zvoku njene besede. In naglo poseže z belimi rokami v goste kodelje zlatih las, vzame rdeč, prelep, prerdeč nagerlen iz njih in mi ga pomoli.

»Duhaj!«

Globoko in hlastno vdihavam omamljiv vonj. O, kako me opaja. O, kako prelestno dehti rdeči nagerlen! Silna moč zapolje po žilah, jasna radost plane v glavo. Bolečina v rami se ustavlja in podleže. Sunkoma jo iztisne vonj rdečega nagerlena iz noge.

»Pojenjuje bolečina?«

»Izginila je! O gospa, prelepa, predobra gospa...« Jasna, silna zahvala mora žareti iz mojih oči, da ji je privabila rahel smehljaj na usta.

»Pa si želel smrti!« Karajoč je njen pogled, a glas je brnenje strun na zlati harfi. Odtegne mi nagerlen in ga vtakne v zlate lase.

»Kdo bi bil mislil, da pridete in prinesete s seboj čudodelni rdeči nagerlen? Kako sem mogel le sanjati, da me obišče tako dobra, tako usmiljena gospa?«

»Kaj bi se dobrikal! In lagal!«

»Gospa, da bi lagal? Gospa, gospa, recite, da ne sanjam! Recite! Sanjam! Saj ni mogoče, da hodi tako dobra, tako lepa, tako plemenita, tako usmiljena gospa po svetu.«

»Ne laži!« Karajoč je zvonjenje zlatih strun na harfi, karajoč je njen pogled.

V strahu, da je ne bi razžalil, jeknem: »Nočem lagati! Mislim le...«

»Premisli, le premisli in uvidel boš, da je tvoje začudenje laž. Ali nisi vselej, kadar ti je bilo hudo, mislil name? Ali nisi vselej, kadar ti je bilo zelo hudo, z odprtimi očmi in pri polni zavesti sanjal o meni in mislil name in me klical?«

»Že, že, ali...«

»Prišla sem!«

»Tisto sanjarjenje je bilo le klic silnega hrepenenja. Prelepo je bilo, da bi moglo biti resnično.«

»Ali nisem prišla? Ali me ne vidiš?«

»O gospa, odkod meni ta sreča, da se uresničujejo moje najlepše in najskrivnejše sanje?«

»Smrt si klical! Kedaj bi naj prišla, če ne sedaj?«

»Sanjal sem, priznam! Z odprtimi očmi sem sanjal o dobri gospe, pa sem se vselej zavedal, da le sanjam, da take gospe na svetu ni in je ne ugledajo nikdar moje oči. Gorim in trepetam in se bojim, da sanjam, ko Vas gledam.«

Opazila je moje misli, začutila, kaj govorijo moji hvaležni pogledi. In mi ni zamerila, še nasmehnila se je, ko da ji ugaja moje občudovanje.

»Te ne boli več noga?«

»Kako bi mogel misliti na bolečine, če ste Vipri meni?«

»Vstani! Stopiva po vrtu in se porazgovoriva.«

Ko da se je hipoma vzbudila bolečina v nogi, zdvomim: »Kako bi mogel? Ali me ne vidite? Ali ne veste, da nisem že teden dni stopil na nogo? O amputaciji govore...«

Užalil jo je dvom. Obrnila je pogled od mene.

Poskusim vstati, da ji pokažem dobro voljo.

Saj gre! Bolečine ni, rane ni, niti obvezana ni več noga. Zdrava, zdrava je ko pred dnevi!

O, kako grde in težke so bile tiste sanje o ženski z zoprnim rdečim obrazom in o gospodu v beli halji in z naočniki.

»Vidiš!« Ona se nasmehne in mi ponudi roko. Narahlo se oklenem mehke bele roke. In ves trepetam v sreči.

»Sprehodiva se...«

Mili Bog, kje sva prav za prav? Glej bele, s peskom posute stezice! Glej gredice, glej rože na gredicah! V orientu cvetejo take rože po bajnih vrtovih — moje oko jih še ni videlo! Glej tam palme! Niso palme! Morda so cedre z Libanona! Nisem še videl takih dreves! Čuj petje! Tako ne poje najbolj razigran škrjanček, tako ne poje slavec svoje najlepše pesmi o ljubezni! Srce mi zveni ob čudovitih melodijah, pred očmi mi miglja bajna krasota čudežnega vrta, gorim ob strani prelepe gospe.

Postojim in narahlo stisnem mehko belo roko.

»Kaj bi?«

»Ne razumem... Ne morem razumeti!... Da nisem umrl? Danes hodim po raj?«

Zvonko se gospa nasmeje. »Misliš, da prideš s telesom v raj?«

Sram me je, pa vendar ne morem verjeti svojim očem, svojemu razumu in srcu. »Kje sva?«

»V vrtu, o katerem si sanjal tolikokrat! Kadar si o meni sanjal, si vselej sanjal o tem vrtu! Ali nisi?«

»Sem! Ali sanje gredo do zvezd in še nad zvezde — na zemlji ni takega vrta!«

»Da ga ni? Poglej, odpri oči!«

Kreneva na drugo stezico. Vrta se mi v glavi. Lepše rože cveto na gredicah, opojnejši vonj kipi iz njih; vse lepše nama pojejo ptičke — o, zlate ptičke.

Srce mi zadrhti v strahu, da je vse to le prelepa sanja. Ali kako naj bodo sanje, če hodim, če me ne boli noga, če je gospa ob moji strani in jo držim za belo roko?

Hodiva po belih stezicah, pijeva opojen vonj prelepih rož, poslušava prelepo petje zlatih ptičic. Hodiva, hodiva, vrt je brezmejen in ves dehti v opojnem vonju rož in ves poje in ves žari v zlatem solncu.

Čudim se in ne morem verjeti in bojim se spraševati lepo gospo. In ne vem, ali bi zaprl oči in si vtisnil v najgloblji kotiček svojega srca vso to lepoto in jo zaprto hranil vse do konca dni. Hranil tudi, če se prebudim na trdi slamnici.

Tako govori gospa:

»Drhti ti srce v tej lepoti, poje ti kri s ptičicami, raja ti misel od gredice do gredice, od rožice do rožice. Tam pred vrtnom te čakajo ljudje. Nimajo sreče, da bi prišli sem. Slutijo, le slutijo vrt! Sanjajo, milo sanjajo o vseh teh lepotah.

Gledaš lepoto, vdihavaš vonj rož, poslušaj petje zlatih ptičic — ali ne poveš o vsem tem ljudem? Moraš povedati!«

Molčim, gledam, strmim in poslušam. Gospe se ne upam pogledati v oči, živ ogenj vre iz njene roke v moje žile. Ves trepetam.

»Široko odprte otroške oči sanjajo v daljne daljave. Mislijo na vrt, ki leži za zlato preprogo na večernem nebu.

Poslušaj deček pravljico, živo vidi zaklet grad, ve, da bo rešil kraljično; že vidi kraljestvo, ki mu bo zakraljeval.

SL. 12. LEO SAMBERGER: ODPOVED.

Gre študent jutranji zarji naproti; rosa, vsa srebrna, blesti po rožah, po travi, iz sleherne kipi rose pesem. In pesem, sleherno pesem razume srce študentovo.

Potrka mož na vratca nežnega srca, vabi na pot družico...

Stresem se in krčevito stisnem mehko roko. »Gospa, sleherno kapljo krvi čutim, pravljico o zakleti kraljični. Razumem pesem najmanjše rosne kapljice. Pri meni ste, za roko Vas držim! O, povem ljudem tam pred vrtnimi vrati! Povem, da bodo strmeli! Povem o tem vrtu — saj ne slutijo niti sence te lepote! Povem pravljico o zakleti kraljični! Take še niso čuli! Zapojem pesem biserne rose — o, kako jo zapojem! Oba jo zapojeva, prelepo, prečudovito pesem. Pripeljali ste me v ta vrt, odprli ste mi te krasote — da bi sam zapel prelepo, prečudovito pesem? Ne zmorem je sam, le z Vami, z Vami...«

Rahlo izvije gospa svojo roko iz moje. Ali sem jo vznejevoljil?

»Klical si smrt!«

»Ne kličem je več! Da sem vedel, da pridete, ne bi je klical!« Hočem ujeti njeno roko. Odmika se... »Gospa, gospa, s čim sem Vas vznejevoljil?«

Gospa vzame iz svilnatih las rdeči nagerlen in ga poduha. In ko da ga hoče dati poduhati tudi meni, se igra z njim in me gleda.

Planem proti nji.

Odmakne se, odmika se, hiti, ko da beži pred menoj.

»Gospa, gospa...« ječim ves zasopel in hitim, hitim za njo. Strah, da me zapusti, mi vzbuja silne moči v žilah. Hitim, hitim za njo. Ne dotečem je. Razdalja med nama se veča.

»O gospa, gospa...« prosim milo, znoj mi curkoma lije s čela. Hipoma začutim v nogi rezko bolečino. »O...« vztrepetam in se sedem.

Gospa obstane. Moj bolesten krik jo pretres in napolni z dobroto. Pohiti proti meni.

»Zakaj vzdihuješ?«

»Še vprašate? Kaj ne veste, kaj ne slutite?« Najrajši bi se razjokal.

Milina gine iz njenih oči. »Že zopet dvo-miš!« Njen glas je očitajoč.

»Prikazali ste se mi, prelepa, predobra, preblaga. Najlepše sanje ste mi uresničili! V ta prelepi vrt ste me popeljali! Govorili ste mi besede, kakršnih še niso govorile ženska usta — potem, potem pa hočete uteči...« V silnem strahu, da jo izgubim, govorim trpko. Hočem, da vidi moj strah.

Žalil sem jo. »Ne pojdeš za menoj?« Obrača mi hrbet, rdeči nagerlen si vtakne v lase.

»Grem, grem! Kamorkoli! Brez Vas ne morem, nočem živeti... Pa — ali morem?«

»Če zdvajaš že sredi pota?!« Žalosten je njen glas. V obraz ji ne vidim, lahnih korakov odhaja...

»O...« Skoraj v smrtnem strahu zaječim. Nji zastaja korak.

Z obupno silo skušam planiti na noge. Bolečine ni v nogi. Oveseljen skokoma stečem za gospo.

Nasmehne se mi, vzame rdeči nagerlen iz las, ga poduha, vrti med prsti in me gleda.

In hitim, tečem, drevim, skokoma drevim za njo. Ne gledam na tla, čutim, da drevim navzgor. Ne ogledujem se! Za njo, za njo, kamorkoli, na konec sveta! O, kako prelepo dehti vonj rdečega nagerlena! Kaka milina sije iz njenih oči! V dno srca mi vidi, najlepše bisere izlušči iz njega! Kako poje njena beseda — pesem na zlati harfi! Svilnati lasje vihrajo v dolgih kodeljah, vitka postava v beli haljini se dviga, dviga v strmo višino, lahkotno se dviga in ko da se noge ne dotikajo tal. Vedno više in više spe,

O, kje sem pod njo! Skoraj se ne vidim več v nebatičnih višavah, le lahna meglica je njena bela haljina. In hitim, se opotekam, padam, vstajam, težko sopem, pot mi lije s čela v oči. »Gospa, usmilite se me...« vzdihujem. Postane, rdeči nagerlen mi pokaže, nasmehne se mi in me vabi z očmi.

»Saj ne morem...«

Njen smehlaj gine, njen pogled očita: »Sredi poti, pod vrhom si omagal?«

Očitajoči pogled me boli. Vse sile zberem in se pnem za njo. Omagujem, padam, lovim se po golem kamenju; krvavijo mi roke, zastaja mi sapa, srce mi bije in mi hoče počiti.

»Moj Bog, kam ste me speljali? Kje je vrt, po katerem sva se sprehajala? Kdaj sva ga zapustila?«

Mrzel pot me spreleti po hrbtu, temni se mi pred očmi, roke odpovedujejo. Padam po strmini.

»Tik pod vrhom mi boš omagal?«

Na vrhu stoji gospa, vsa lepa, vsa bela, vsa dobrotna, vdihava vonj rdečega nagerlena in me vprašujoče zre.

Z zadnjimi silami se ujamem ob ostro kamenje in se ustavim in zdvojeno pogledam proti gospe na vrhu. Smehlja se mi in me vabi, vabi.

Stisnem zobe in mukoma lezem in po vseh štirih navzgor; vsak dotikljaj rok ob ostro kamenje povzroča silno bolečino, noge komaj še čutim v silni utrujenosti, skoraj mi zastaja pamet v glavi.

Gospa se smehlja in vabi, vabi, rdeči nagerlen mi moli naproti.

Siloma podim omotico iz glave. Moram, moram do nje! Ne pobegne mi več! In lezem navzgor, pomagam si z glavo, z rokami, z životom, z nogami. Čutim, da omahnem v strašno brezno, če omagam, če me zapuste moči, če me premoti omotica, če mi zbeži pamet iz glave, če se premakne gospa in hoče še kam više, ali če mi pobegne.

Izmučen do smrti prilezem na rob. Temni se mi pred očmi. Z rokami in glavo sem na vrhu, telo mi visi nad strašnim breznom. Odpiram usta, da bi zakričal na pomoč, pa ne morem iztisniti besedice, pamet beži iz glave ob misli na tisto strašno, ki nastopi v naslednjem trenutku, če se me ne usmili gospa.

Sklone se, vonj rdečega nagerlena začutim v žilah. Nekoliko se zavem, napnem zadnjo

SL. 13. FRITZ KUNZ: TRI MARIJE.

silo — in se zgrudim pred noge lepi gospe. Zakrilim z rokami, sape ni, srce pojema.

»Vidiš, vidiš! Vendar si prišel na vrh!« Dobrotno se sklone gospa k meni, mi boža vznojene lase s čela in mi drži rdeči nagerlen.

Zaprem oči. »Samo da sem tu! Samo da ste pri meni! Kaj ne, da me ne zapustite več?«

Ničesar ne reče gospa, boža, boža, me po laseh. Njena mehka roka se me dotika, vonj rdečega nagerlena me napaja in moči se mi naglo vračajo.

»Pa zakaj, dobra, prelepa, zakaj ste me speljali iz vrta v to pusto kamenje, med ta brezna, na to strašno pot?«

»Poglej!«

Spregledam in vidim: Tam izza daljnih vrhov vstaja nebeška zarja. V zlatu kipe kameniti vrhovi, ko da je s samimi biseri posejan, blešči sneg po njihovih robovih. Po nižjih vrhovih beži noč pred zarjo, pred mojimi očmi beži. In njen boj z zarjo in njen beg je čudovit. V kotlinah in brezni pod nama kraljuje črna in meglena noč ko da ne ve ničesar o prihodu zarje.

Naglo pogledam okrog sebe in se zazrem gospé v oči: »Lepo je tudi tu! Ali tam, tam v vrtu je bilo lepše! Petje zlatih ptičic, vonj čudovitih rož! Vaše besede ko zvoki na strunah zlate harfe...«

»Ali boš še klical smrt?«

»Ne! Vi ste pri meni...«

»Ko v spoznanju so zaplavali malo prej tvoji pogledi po višavah.«

»Zdi se mi! Bil sem že tu!«

»Bil si!«

»Ko Triglav...«

»Triglav! Spomni se, kaj si mislil prvič na tem mestu ob pogledu na vso lepoto ob prihodu zlate zarje!«

»Spomnim se!«

»Misli na tisto! O, vedno, vedno misli tisto! In... in...« Gospa se premisli in ne dokonča. Naglo mi stisne rdeči nagerlen v roko, milo in dobrotno me pogleda in hoče odhiteti.

»Gospa, gospa! Sunkoma se dvignem. Krčevito stiskam rdeči nagerlen v desnici. Trdi kamen bi omečila moja prošnja.

Gospa se smehlja, moja prošnja je ne omeči. Hiti naravnost v prepad, iz katerega sem prilezel na vrh za njo.

»Gospa, gospa! Z vami se vrnem v prelepi vrt!«

Gospa gine v prepadu in megli.

»O gospa, gospa...«

Pod nogami mi zmanjka tal.

Po bliskovo padam, padam, padam z glavo navzdol v strašen prepad. Zdaj zdaj trešči moje telo ob ostro skalo in se razleti na tisoč koščkov. V smrtnem strahu hoče iz grla bolesten, obupen krik po pomoči — — — — —

Naglo sem spregledal. Silna bolečina je glodala v nogi. Naglo sem zopet zaprl oči. In ves sem se stresel. Gospod v beli halji in z naočniki je stal ob moji postelji in mi tipal žilo na roki, tista ženska s širokim, zo-

prnim rdečim obrazom in belo ruto na glavi je vsa preplašena zijala vame.

Prebujenje je bilo strašno.

»Kje je? Kje je? Zakaj ste jo prepodili? Kam je odšla?«

»Kdo?« je vprašal gospod v beli halji in naočniki in spustil svojo levico.

Naglo sem pogledal v krčevito stisnjeno desno pest. Rdečega nagerlena ni bilo.

»Vrnite mi ga! Moj je! Meni ga je dala gospa! Zakaj ste mi ga vzeli? Nimate pravice do njega! Vrnite mi ga!« Bruhal sem v gospoda z naočniki in mu hotel planiti v obraz.

Stemnilo se mi je pred očmi. Silna bolečina se je zagrizla v rano. Onemoglo so mi omahnile roke, bolešno in obupno, obupno sem zaječal.

Ženska z zoprnim rdečim obrazom je strahoma odskočila.

Gospod z naočniki se je ozrl po sosednjih posteljah in z očmi nekaj dopovedoval ranjencem, ki so preplašeno zrl name.

O...

Gospa, kje ste? Kod hodite? Ali niste kruti in neusmiljeni? Človek mora imeti strašno rano; o amputaciji mu morajo govoriti; v skoraj enainštiridesetstopinjski vročini se mora kuhati; smrt mora klicati; omamljujočo tekočino mu morajo vbrizgati pod kožo, da ga obiščete in mu daste rdeči, dehteči nagerlen.

JULIJAN SEVER.

FRANCE BEVK.

15.

Ko je stal Julijan pred ploščo, ki je vsrkavala njegovo notranjo podobo, se je zdel sam sebi kakor na križ pribit. Vijoletna luč se je režala kot strašne zenice zveri iz teme, sence so plesale okrog njega. Te sence so gnjavile njegovo telo, brskale po njegovi notranjosti, kakor bi videle bisere na dnu njegove bolezn.

Ko so ugasnile vijoletne zenice, se je iz sence prikazal debel človek z zavihanimi rokavi kakor hlapec. Mastno se je nasmehnil in mu držal zemljevid dveh polut njegovega življenja pred očmi.

Nemo upanje se je dvigalo v Julijanu. Kakor da čaka, da sprejme pomilostitev na smrt obsojeni. Zdravnik je molčal. Julijan

je videl, da razmišlja težke in zamotane izraze, da pove ž njimi na nerazumljiv način čisto resnico. Nasmehnil se je. Ta nasmeh je možu z debelimi očmi ugajal, ali pa mu je bil zelo dobrodošel, ker je spremenil obraz in misel.

»Mož ste, ali smem govoriti resnico?«

Julijanu se je porušila stavba in ga podsula še živega, ohranil je vso svojo moč in je odgovoril vljudno in mirno, kot da ni nič.

»Izvolite.«

»Naravnost?«

»Naravnost!«

Saj je vedel vse. Saj niti govoriti ni bilo treba več. Vendar je strpel na sedežu in gledal v zdravnika, ki je dejal:

»Tbc III.«

Ta zdravniška formula je vplivala grozno. Kot odmev je prišlo iz Julijanovih ust:

»Izgubljen!«

»Ni pomoči. Žal mi je, da Vam moram to povedati.«

Julijan je obsedel na mestu, minuto, dve minuti, pet minut. Gledal je, čakal je, kakor da ima še nekaj priti. Slednjič se je zdramil. Dvignil se je in stopil do vrat. Ko je stal na stopnicah pred poslopjem in je zagledal Anico, se je zavedel docela. Strašno je spreletelo njegove ude.

16.

Ni mogel utajiti! Iz pobledelega obraza je sijala smrt. Anica je prišla do konca dolgega poslopja, a se je pravkar ozrla in ga zagledala na stopnicah. Čudno so morale sijati njegove oči še v to razdaljo, da so prodrle dekletu v dno srca.

Spreletelo jo je kot blisk, kolena so se ji zašibila. Obstala je na mestu in se ni mogla premakniti.

Počasi sta se približala drug k drugemu. Ko sta bila v razdalji nekaj korakov, se je že pomirila njuna notranjost. V naglici delujočih misli sta preletela silne daljave in sta se ustavila na najtrdnjši točki.

Anica se je nasmehnila. »Ali je končano?« je vprašala.

»Končano,« je odgovoril in ji dal v zmedenosti roko, kakor da se neznansko dolgo že nista videla.

Anica je čakala naslednje besede. Ko besede ni hotelo biti in je bil Julijanov obraz od trenutka do trenutka resnejši in oči skrivnostnejše, je vprašala znova.

»Kaj so ti dejali?«

Odgovor je bil lahek, že med potoma sklenjen. Mignil je z rameni: »Nič!«

Vedel je, da ta odgovor ne bo zadostoval. Pa ni mogel izreči drugega. Ko so ga dekliške oči pogledale globoko pod obrvi, da je zadržtel v tem pogledu, se je preplašil celo samega sebe.

Nagonsko je krenil njegov korak v vrt, da bi bila čisto sama. Bolelo ga je, da so ga spremljale dekliške oči in spraševale ob slednjem koraku.

Sredi vrta se je Julijan uprl ob ograjo in zrl v nasade. Bršljanovi grmiči, ki so obrobjali grede, so se svetili v zelenju in pisali ogromno srce.

Ob pogledu na to srce se je Julijan nasmejal. Ni vedel, čemu je postalo tako zagonetno smešno v njegovem srcu. Bolela ga je le navzočnost Anice, ki ga je s svojo prisotnostjo klicala v življenje. Če bi nje ne bilo, bi bil pozdravil smrtno obsodbo z obešenjaškim humorjem. Lepo bi bilo človeku, če premaga sebe, nagon, naturo in tradicijo. Vzeti vse, dobro in zlo s hudomušnim nasmehom, kakor da se skriva zvijska za življenjem ali za smrtjo. Vzameš eno ali drugo, vseeno, osleparjen je tisti, ki piše usodo.

Bah! To so samo misli! To so blazne misli človeka, ki ima odločeno usodo in bi jo rad spremenil in omilil s svojo filozofijo. Vse je zaman! Človek je človek in nič drugega. Le razmišljaj, čemu je življenje? Čemu trpeti, se truditi, bolehati in ozdravljati, imeti ženo in otroke, da koncem koncev vendarle umrješ? Ali ni bolje umreti prej? ...

Ne!

Julijan se je zdrznil. To je strašno. Naslonjen na ograjo, je pozabil nase in na bitje poleg sebe. Kakor da je pustil svoje telo na plošči, na katero so prosevali žarki, on pa stoji tu s svojo golo dušo.

Z velikimi očmi je pogledal Anico. Ta je stala poleg njega majhna, uboga, neznatna, ker je izgubila smeh in pričakovala nečesa hudega.

Iz Julijanovega molka, iz njegovih oči je vela strašna slutnja.

Kakor da je prišlo Aničino vprašanje za njim in ga je predramilo, se je razgovoril kakor sam zase.

»Kaj so mi dejali? Da sem ničla, so mi dejali. Strašna postavka v računu enega življenja.«

Anica je razumela in ni razumela. Kako je mogoče razumeti človeka, ki bruha bolečino in misli, da jo razumejo vsi, pa jo le slutijo.

»To je vse!« je dejal, kakor da so omahnile njegove roke ob telesu in so njegove moči izčrpane. Še krvi ni več čutil v svojih žilah. Sedel je na klop. Z desnico je potegnil Anico poleg sebe in položil njeno roko na svoje koleno, njeno dlan je držal v svojih dlaneh, kot ujeto ptičko in jo je grel.

Anica je skoraj blaznela od groze. Hotela je vstati in bežati. Kaj se je neznanega zgodilo v tem človeku?

»Ali me ljubiš?

»Da!«

Ta hip bi mu bila pritrdila vse, tudi najgorostasnejše.

»Ali boš močna?«

»Da!«

Nervozno je stresnil z glavo. »Ne samó dà! To ni nič!«

»Kako naj ti pa rečem?« je jeknilo skozi njo v žalosti, zakaj Julijanu bi ne bilo treba več govoriti, vedela je vse.

On je dejal: »Vprašaj me, če te ljubim.«

Spolnila je čudno povelje brez ugovora in ga je vprašala: »Ali me ljubiš?« Trepeta ni mogla utajiti.

Julijan je odgovoril skrušeno: »Da!«

Anica je vprašala dalje:

»Ali boš močan?«

Tedaj jo je Julijan pogledal. To vprašanje ga je vrezalo, da je izpustil Aničino roko.

»Močan sem!« je dejal in rastel v glasu in bolečini. »Močan sem, če ne bi bil letel skozi vrata k najbližnjemu drevesu in se obesil. Močan sem, močan...«

Izgubil je ravnotežje. Muka se je razlila in plala po žilah. Jok brez solz je drgetal po njegovem telesu. Del je glavo v dlani in jo je zopet dvignil.

»To sem jaz! Glej, to sem jaz! Človek, mladenič, starec, kar hočeš, mrlič!«

Anica od groze še jokati ni mogla. Pogladila je njegove lase, prijela ga je za roko in jo je potegnila k sebi.

»Julijan, saj še ni vse izgubljeno!«

»Vse!« jo je prekinil. Ni si hotel lagati. Bolela ga je tolažba, ker je vedel, da ga ne pripelje nič bliže njegovemu cilju.

»Jasno je!« je ponovil mirneje kot prej. »Umrem!« In kakor da mu Anica ugovarja z grozno razprtimi očmi, je bruhnil: »Umrem!

— To je vse!« se je zopet umiril. »Nihče me ne vpraša, ali ljubim, ali me ljubi kdo drugi. Ali imam mater, ki bo zblaznela, ali so moji načrti že spolnjeni. Če bi imel sezidati stolp do Marsa, mi nihče ne more rešiti življenja.«

»Julijan!« so tekle solze na njegovo roko. On jih ni čutil. Oči so bile uprte v nebo, ki je prosevalo skozi mrežo golih vej.

»To je človeška znanost. Gnetenje mrtve materije, poklic opic! Človeškega življenja jim ni mogoče rešiti, če odpove natura. Fej, človeštvo!«

Gnev je rasel iz žalosti, duša se je dvigala kot strašna tožnica in se ni dala umiriti.

Anica je doživela najbridkejši trenutek v življenju. V zdravju je gledala življenje na lahek, silno enostaven način. Saj še Julijanove boleznin ni videla v tisti tragiki, ki je ležala v resnici nad njo. Šele zdaj je pogledala v dno te drame. Strahovito se ji je zasmilil. Kesanje in sram jo je popadel radi lahkomiselnosti, s katero je gledala na njegovo usodo.

Zdaj se ga je oklenila, kakor da ga prosi odpuščanja za vse. Pomiriti je hotela njegovo dušo in jo potlačiti nazaj v pokoj telesa. V solzah in objemanju njegovih rok je jecljala: »Saj te ljubim, saj te ljubim!«

Bila je njena prva odkrita izpoved ljubezni.

Prav tisti hip se je hotel Julijan dvigniti in zbežati po peščeni poti, da poišče mesta svojemu nemiru. Beseda o ljubezni je prodrla vanj in pregnala smrad po grobu, ki se je bil lotil duše. Tako je ostal.

Nehote se je dala njegova roka voditi, divjost je ponehala. V besedo: ‚Jaz te ljubim‘ — se je vrinila samo še misel: ‚Kaj je meni ljubezen‘. Ta misel je pa bila mila, s solzami porošena in je laskala tihemu kotičku v njegovi notranjosti.

Milo, kakor da išče gorke solze v tej besedi, je dejal: »Kaj, ko bom moral umreti.«

»Jaz bom umrla s teboj.«

Beseda je bila poceni, a Julijan je ni meril.

Poljubil jo je in se ni mogel ločiti od njenih ust.

17.

Julijan se ni mogel odločiti, da bi se odpeljal domov. Kljub silni potrnosti je ostala v dnu srca iskrica upanja. Ni bila podprta z razumom, le želja po življenju ji ni pustila ugasniti.

Ves čas je držal Anico za roko, neprestano je gledal v njene oči. Kakor da se iz dekliških prstov preliva balzam v njegovo bolešč.

»Vidiš,« ji je dejal, »če bi bil dobil le iskrico upanja, bi bil šel na jug.«

Grebel je potem v pepelu njenih zenic in bi bil še brez besede našel:

»Ah, kako lepo! Jaz bi bila šla s teboj!«

Te besede so strahovito vplivale na Julijana. V sanjah svoje mlade ljubezni je bil te ure najsrečnejši. Želel je biti večno z Anico in je za dolge trenutke pozabil na prokletstvo.

Bil je vesel njene besede, a se je takoj spremenil ob nji. V okviru palm je na ozadju solnca videl naslikano smrt. Zamišljen je pozabil na dekletovo navzočnost in hrepenel z očmi pod jesenske oblake, ki so sijali oranžno rdeči.

Anica je začela misliti, kaj je storila, da je postal Julijan molčeč. In ker se ni mogla domisliti, je nagnila glavo k njegovemu licu, da so mu njeni lasje zagomazeli v živce.

»Ali se ne bojiš smrti?«

»Ne. Če boš ti umrl, bi umrla tudi jaz...«

Beseda je bila ženska, v hipu mišljena, v hipu pozabljena. Vendar je prijetno udarila na Julijanovo uho. Da razdere težo v prsih, se je skušal pošaliti: »Če oboliš, greva skupaj za solncem...«

»Umirati ne,« je dejala počasi, ko je razmislila v dno Julijanovih oči.

»Saj tudi jaz še vedno mislim na življenje,« je dejal Julijan topo in težko. »Umirati mora biti tam doli teže. Umirati bi ne šel...«

»Samo eno besedo in ne smeš mi zameriti.«

Julijan je pokimal in čakal.

Težko je prišlo iz nje: »Tvoja mati me mrzi...«

Ni je poznala, iz Julijanovih besed je zaslutila to. Zdaj je Julijan videl, čemu mu je odrekla obisk. Počasi, z uprtimi očmi je odgovoril: »Ne!«

Bila je laž, ki se je že sama po sebi razodevala v resnico. Zakaj Julijan je popravljaj besedo: »Če bi te tudi ne ljubila, ne bo nikoli pokazala tega, ker ljubi mene...«

»Saj verjamem,« se je s težavo izvilo iz Anice; nekaj težkega se je stisnilo v grlu.

Iz težkih misli se je naenkrat prebudilo vprašanje. »Kaj naj porečem materi?«

Ženska natura je Anici narekovala odgovor: »Ne smeš ji povedati resnice.«

Ta beseda se je oklenila Julijana. V bežečih predmetih, ki so hiteli mimo vlaka, je visela. Ne bi se smel lagati, ne bi smel ubiti matere.

Težko je Julijan podprl svojo misel v srcu in v glavi. Počasi je prodirala vanj in ko je stopil na peron, je sedela v njem.

Mati ga je sprejela z obema rokama. Njene oči so hlastno požirale, še usta so poslušala.

Ni bilo besede. Oči so se povesile k tlom, da se ne izdajo.

Julijan ni vedel, kaj naj reče. Tega ni premislil. Premislil je molk, ni vedel, da bo treba tudi govoriti. Na vprašanje: »Kako je?«, je dejal: »Dobro,« ne da bi pomislil.

Mati ni bila zadovoljna s to besedo. Premrzla je bila, da bi bila resnična. V tej besedi bi morala biti radost. Vendar ji je verjela. Sin ji še nikoli ni lagal.

»Ali boš ozdravel?« Hotela je potrditi prvo besedo. Želela je dolgega pripovedovanja, dokazov, da bi okrepila svoje srce in odvrnila slutnje, ki so se plazile vse dolge noči v njene sanje.

»Da,« je dejal Julijan. In nič več. Ni mogel lagati. Bilo mu je že žal, da ni takoj povedal resnice. Hotel in želel je, da mati sama spozna, da uvidi, še preden je laž sprejeta in v srcu potrjena.

Mati ni mogla vedeti tega. Vzela je besedo za zlato. Verjela je, da je sin truden in ne more govoriti. Ni ga nadlegovala. Laž je bila sprejeta in postavljena v najlepši kot njenega srca.

Julijan pa je dobil grozne oči, ki so neprestano gledale v praznino. V duhu se je mati spraševala, kam te oči gledajo. Čutila je, da niso na zemlji, da prodirajo v neznane dalje.

On sam je čutil to grozno gledanje. Gledanje človeka, ki je na smrt obsojen. Tista krčevita ljubezen do življenja, grozna modrost, s katero objemlje in sodi vse stvari. Življenje se je Julijanu stisnilo v minute in v teh minutah je treba duševno vzzoreti in zajeti za cela leta.

Z velikansko naglico drve misli in čuvstva, vse se umika in leti v neznano, se vrača,

gine in se zopet ponavlja. Lasje ne sivijo, a je že starec z obrazom mladeniča. Odgovoduje se ljubezni in ljubi, umira in hlasta za življenjem. Misel in čuvstvo se bijeta za nadoblast, duša raste nad telo in se mu posmehuje.

To stanje je peklenko. Obup orje čelo, upanje se kopiči. Vse je z dokazi podprto, vse je s pomisleki omajano. Vsega je človek sit, vsega lačen. Naveličan je in željan, nima obstanka, blazni v svoji notranjosti, posmehuje se zdravju in radosti.

Pred bolečino, pred materjo, pred lažjo je bežal Julijan. Po cele ure se ni prikazal iz sobe.

Materi se je stisnilo srce. In vendar je morala verjeti, vendar ni smela slutiti laži.

(Dalje.)

MARIJINO OZNANJENJE.

PAUL CLAUDEL.

Misterij v štirih dejanjih z uvodno igro.

IZ FRANCOŠČINE PREVEL ANTON DEBELJAK.

Tretje dejanje.

1. prizor.

Na Dobravi. Velik gozd z redkim drevjem, večinoma jako visoki hrasti in breze, med podraščino so smreke, jelke in nekaj bodičja. Široka, ravna pot je bila pravkar napravljena skozi goščavo in sega v dogled. Delavci devajo v stran poslednja debla in gladijo cesto. Ob strani taborišče, kolibe od dračja, ogenj na prostem, lonci itd. Iz peščenice nakladajo težaki ostanek belega svižca na majhno dvokolnico. Pomočnik Petra Craonca jih nadzira, čepeč v suhem košeničevju. Na obeh plateg nove ceste vidiš dva velikana iz hrašče, z nabranim ovratnikom, v halji od belega hodnika, z rdečim križem na prsih, na mestu glave je sodec, čigar obrobki so nazobčani nalik kroni in ki nosi nekak sirovo naslikan rdeč obraz; dolga troblja tiči v vehi, podprta z desko, ki nadomešča roko. Somrak. Zametena pokrajina in sneženo sivo nebo. Božični večer.

Dobravski župan: Storjeno je. Kralj lahko pride.

Delavec: Prec lahko pride. Mi smo naredili svojo reč.

Dobravski župan (se zadovoljno ozira): Prav neznansko sem vesel! Pa tudi da so vsi skupaj poprijeli, kolikor jih je, možanci, ženske in celo še otročaji,

in da je bil to še po vrhu najhuji kos tlake, same groblje, trnovje, barjè.

Ti preklicani Brjani nam niso kaše upihali.

Delavec: Na svojem kolovozu imajo kašo, škrbine in vso brkljarijo, ki so jo pustili tam. (Smejejo se.)

Vajenec (šolniški, z neprijetno vreščavim, zadirčnim glasom): Vox clamantis in deserto: Parate vias Domini et erunt prava in directa et aspera in vias planas.

Zares ste pridno delali. Čestitam, ljudje božji. To vam je cesta kakor za na Telovo.

(*Kažoč na velikana.*) Kdo pa sta, gospôda, ti dve brhki, častitljivi postavi?

Delavec: A ga ne pihneta? Stric Vinko, stari pijaniga, ju je zonégal.

Pravi, da je to kralj egiptovski pa njegova stara Krasotica.

Vajenec: Ti šment, jaz sem pa mislil, da sta strámorja Gog in Magog.

Župan: To sta dobravska angela, pozdraviti hočeta svojega gospoda kralja. Podkurimo jima, kadar pojde mimo tod. — Poslušajte! (*Vsi vlečejo na uho.*)

Delavec: O ne, tako hitro ga ne bo. Saj bi se slišali zvonovi z Brd.

Drugi: Pred polnočjo ga ne bo. Večerjal je v Tržiču.

Drugi: Tu se bo dobro videlo. Jaz se ne zganem stran.

Drugi: Imaš kaj za zob, Petrač? Jaz imam samo še košček kruha, pa je zmrzel kakor led.

Župan: Nič se ne boj. Četrť prašiča je v kotlu, pa nekaj jetrnice in srnjak, ki smo ga podrli, pa tri vatle krvavice, in pa krompir pa čeden sodček vina z Gadove peči.

Vajenec: Potem ostanem kar pri vas.

Ženska: To bo božičevanje, da bo kaj!

Vajenec: Na sveti dan je bil krščen kralj Klovis v Rheimsu.

Druga ženska: Na sveti dan prihaja naš kralj Karel na kronanje.

Druga: Preprosta deklina, sam Bog jo je poslal, ga vodi zdaj na dom njegov.

Druga: Ivanka, tako ji je ime!

Druga: Devica!

Druga: Rodila se je na Treh kraljev dan!

Druga: Prepodila je Angleže, ki so oblegali Orléans!

Možak: Pregnala jih bo še iz Francije vse vkup! Pa mir besed!

Drug možak (drobolí): Badnik, badnik, sveti čas, badnik je pri nas! Brr! kako je mraz! (*Zavija se v svoj plašč.*)

Ženska: Bo treba dobro paziti: ob kralju bo jahal možic v rdeče napravljen. To je ona.

Druga: Na velikem vrancu.

Prva: Šest mescev je, kar je še krave pasla pri svojem oči.

Druga: Zdaj pa nosi bandero, kjer je zapisano Jezusovo ime.

Delavec: In Angleži beže ko miši pred njo.

Drug: Gorje si ga burginjanskim izdajavcem zdaj!

Drug: Ob jutrnjem svitu bodo v Rheimsu vsi.

Drug: Kaj pa počenjajo oni tam?

Vajenec: Oba zvonova v stolni cerkvi, Blažek in Nežka, sta pričela vabiti k polnočnici, in dokler ne pride kraljevo spremstvo, ne bosta nehala potrkavati.

Vsakdo ima pri sebi svečo in ta bo gorela do dne.

Ljudje se nadejajo, da kralj dospe do zornice in potem se bo maševalo »Lux fulgebit«.

Vsa duhovščina mu pojde naproti: tri sto mašnikov z višjim škofom v zlatih kóretljih, pa redovniki in oskrbnik in óbčina.

To bo divno, po snegu, v svetlem prijaznem solncu, in ves narod bo pel: Slava Bogu na višavah!

Kralj bajè misli razjahati konja in na oslu prijezditi v staro mesto, kot Odrešenik.

Župan: Zakaj pa niste ostali tam?

Vajenec: Mojster Peter iz Craona me je poslal po pesek.

Župan: Kogá? mar nima zdaj drugih skrbi?

Vajenec: Pravi, da čas hiti.

Župan: S čim bi ga mogel bolje porabiti, kakor da bi delal to pot kakor mi?

Vajenec: Pravi, da ni njegov posel, pripravljati pota kralju, ampak hišo Bogú.

Župan: Čemu je Rheims, če kralj ne more vanj?

Vajenec: Čemu cesta, če v cerkev ne drži?

Župan: To ni dober državljan.

Vajenec: Pravi, da razume samo svoj poklic. Kdor si med nami drzne govoriti o politiki, mu namažemo gobec s sajami.

Župan: Dozidati ne more še svoje Justicije, pa vendar že deset let okoli nje pečká.

Vajenec: O pač! ves kamen že stoji in ostrešje je postavljeno. Samo konica zvonika raste še naprej.

Župan: Dela se pa toliko kot nič.

Vajenec: Mojster se vbada s svojimi okni, zato nas pošilja po peska sem;

in čeprav ni to njegova stvar,

je vendarle vso zimó prebil med svojimi topilniki.

Delati luč, ljudje krščanski, je težje nego delati zlató,

nadimati to žilavo testó in mu prosojnost podeliti,

to je prav tako, kakor se naša telesa iz blata spremené v telesa zveličana,

dé sveti Pavel.

In med vsemi barvami, pravi, da hoče najti eno, prvotno barvo, kakršno je stvoril Bog.

Zategadelj mora v velike čiste skledé, napolnjene z blestečo tekočino,

vlivati svinčeno rdečico, višnjevéc, cinober in gosto zlató,

ter ogleduje ta prelestni notranji cvetni blesk, kako se izpreminja v solncu in božji milosti, in kako se preлива in razcveta v prekapnici.

In pravi, da je ni nobene barve, ki je ne bi mogel napraviti sam po njeni duhovnosti.

Kakor jo je snovno mogoče z rdečino in modrino pred oči postaviti.

Mojster namreč želí, da bi se Justicija svetila slično zarji na dan, ko se bo tisti dan poročil z Justicijo.

Župan: Pravijo, da je gobav.

Vajenec: To ni resnica! V lanskem poletju sem ga videl, gol in nag se je kopal v Aisni pri Soissonsu. To lahko izpričam!

Polť mu je zdrava kakor detetu.

Župan: Čudno. Počemu je bil toliko časa skrit?

Vajenec: Gola laž!

Župan: Jaz pa vem, starejši sem od Vas. Ugrevati se Vam ni treba, mladi mož. Prav nič ne de, če je bolan po svojem životu.

Saj vendar ne deluje s svojim telesom.

Vajenec: Dobro, da Vas ne sliši! Spominjam se, kako je kaznoval enega naših, ker je ta ves čas v svojem kotu ždel pri risanju.

Poslal ga je za ves dan na odre z zidarji, da jim je stregel ter jim podajal vedra in kamene, češ, da bo potem zvečer dve stvari bolje poznal kakor s svinčnico in s črteži: namreč, koliko more nesti in kako visoko seže mož.

In takisto, kakor božja milost vsako naše dobro delo pomnoži,

nas je navadil to, kar on imenuje »tempeljski šekel«, in nas učil o tem božjem hramu, da vsakdo, kolikor rabi svoje moči,

s svojim truplom tvori skrivno temeljno podstat;

pa tudi, kaj je palec in dlan in laketi in razpetina naših rok in krog, ki z njimi ga storiš, in črevelj in korak;

in da vse to ni nikdar ena in ista reč.

Mar menite, da se oče Noe ni brigal za telesno mero, ko je barko snoval? je li brez pomena,

koliko korakov je od oltarja do vrat, in kako visoko sme segati oko in koliko duš gre v obe cerkveni stranski ladiji?

Poganski stavbenik je namreč delal vse od zunaj, mi pa kakor čebele vse od znotraj delamo,

in kakor duša dela za telo: nič ni negibno, vse živi,

vse je tvorno delo milosti.

Župan: Možiček dobro govori.

Delavec: Sračje jezike je snedel, od mojstrove modrosti se cedí.

Vajenec: Spoštljivo govorite o Petru Craonskem!

Župan: Prav ima, rheimski meščan je, in Mojster šestila mu pravijo.

Kakor so svoje čase mojstra Ludvika nazivali mojstra svinčnice.

Drug težak: Vrzi kalanic na ogenj, Petrač, že spet naletuje sneg.

(Sneži. — Popolnoma se je stemnilo. — Mara prispe vsa v črnem; pod plaščem skriva nekak sveženj.)

Mara: So tukaj Dobravci?

Župan: To smo mi.

Mara: Hvaljen bodi Jezus Kristus!

Župan: Na veke amen!

Mara: Je tu pri vas kolibica v Pustlici?

Župan: Kjer stanuje gobavka?

Mara: Da.

Župan: Ni popolnoma pri nas, ampak čisto blizu.

Nekdo drugi: Hočete videti gobavko?

Mara: Da.

Mož: Videti je pa ni mogoče: zmerom nosi pregrinjalo čez obraz, kakor je ukazano.

Nekdo drugi: Pameten ukaz! mene prav nič ne mika, da bi jo gledal.

Mara: Ali je že dolgo tu pri vas?

Možak: Že osem let, in kako radi bi se je odkrižali!

Mara: Je storila komu kaj hudega?

Možak: Nikomur nič, a vendar je zoprno, imeti v svoji bližini takovšen mrčes.

Župan: In pa soseska jo redí.

Možak: Saj res! že tri dni ji nismo nič prinesli hrane; dočista smo pozabili, odkar cestarimo!

Ženska: Kaj pa bi radi od te ženščine? *(Mara ne odgovori, stoji in strmi v ogenj.)*

Ženska: Človek bi dejal, da držite dete v naročaju.

Druga: Premraz je, da bi se dečaji prenašali okrog, povrhu pa še noč.

Mara: Njega ne zebe. *(Tišina. Iz temine pod drevjem se začuje glas lesenega klepetca.)*

Starka: Stojte! ona gre! to je njena ropotača! Sveta Devica! škoda, preškoda, da ni že mrtva!

Ženska: Prišla je prosit živeža. Ne bojte se, da bi pozabila kdaj!

Mož: Kakšen križ, da moramo to zalego pitati!

Drug: Vrzite ji kaj. Da nam ne pride preblizu. Samo tega bi še bilo treba, da se oskrunimo.

Drug: Samo nikar mesa, Petrač! Nocoj je post, je božična noč! *(Smejó se.)*

Zadegaj ji ta krajec kruha, zmrzel je ko led, a zanjo bo že še.

Možak (vpije): Hej, brezličnica! Hej, Micka! poslušaj me, razjedenka!

(Na snegu se vidi črna senca gobavkina. Mara jo opazuje.)

Na, ujemi!

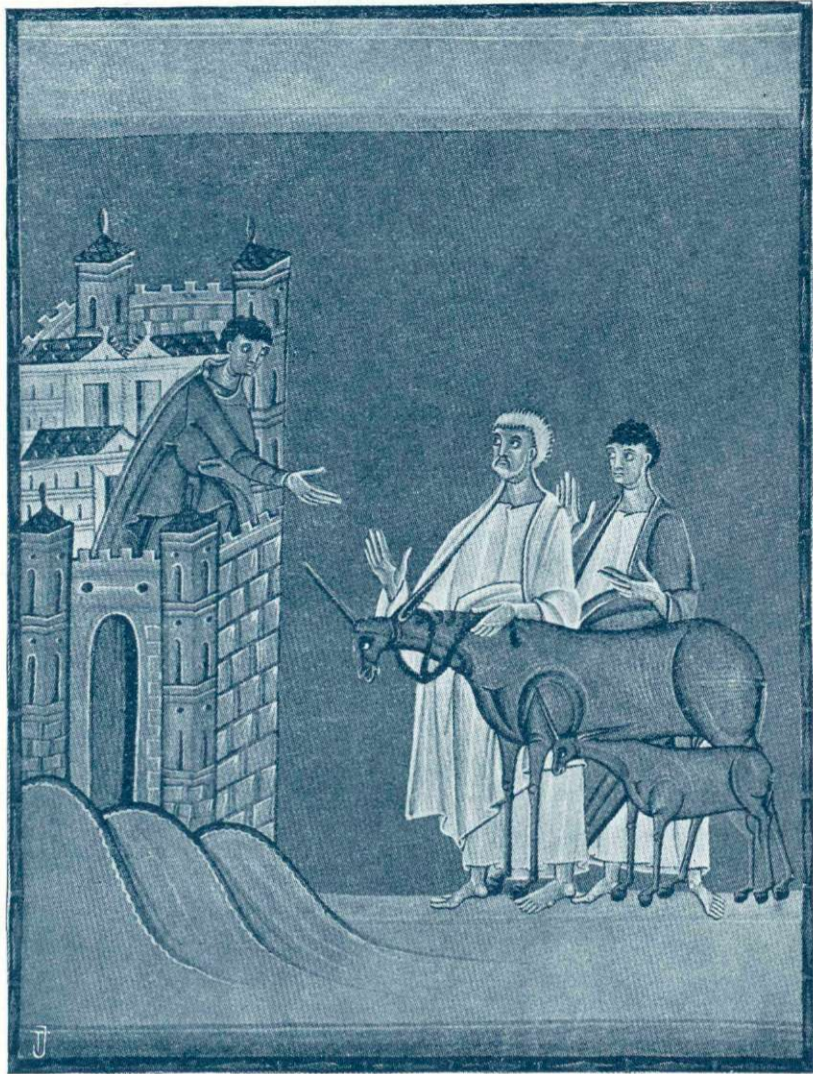
(S krepkim zamahom ji zažene kos kruha. Gobavka se pripogne, ga pobere in se potem odstrani. Mara se odpravi za njo.)

Moški: Kam le neki gre?

Drug: Hej, žena! kam pa greste, kaj pa mislite? *(Izgine'ta.)*

SL. 15. THOMAS GAINSBOROUGH: MISS LINLEY Z BRATOM.

SL. 16. MONAKOVSKA DRŽ. BIBLIOTEKA, COD. LAT. 4452: UČENCA PREVZEMATA OSLICO.

SISTEMATIKA STILA.

(Osnutek.)

IZIDOR CANKAR.

Umetnostno-zgodovinski vidiki.

Tudi umetnostni zgodovinar v ožjem zmyslu besede premostriva umetnost z izvenumetnostnega vidika. Umetnostna zgodovina se sicer peča z umetnino zato, ker je umetnina, a je vendar prav tako historična disciplina, kakor mnoge druge, le da ima svoj poseben predmet in deloma različno metodo, ki jo narekuje narava predmeta sama; to je historično-filološka znanost, ki posamezno umetnino in kar je z njo zvezanega zgodovinsko opredeljuje ter ugotavlja vzročne zveze med to umetnino, prejšnjimi in naslednjimi. Dokler ostaja umetnostni zgodovinar pri svojih prvotnih nalogah, se mu ni pečati z umetnino kot posebnim likovnim organizmom.

Prva naloga umetnostnega zgodovinarja je opis umetnostnega predmeta, s katerim se mu je baviti. Določiti mu je: kakšne vrste je umetnina, s katero ima posla, ali je zgradba, kip, slika ali morda zlatarski izdelek; iz kakega materiala je izvršena, ali iz mramorja in opeke,

ali iz peščenca, ali je slikana z oljnimi ali drugimi barvami na platno, omet, pergament, lepenko ali steklo, ali je iz čistega srebra ali morda iz pozlačenega bakra. Ugotoviti mu je, kakšno je sedanje stanje umetnine v primeri s prvotnim, koliko jo je spremenil čas sam, koliko morda poznejša roka. Ko je tako označena tvarna stran umetnine, je opisati, kaj kot umetnina predstavlja, je dognati nje predmet: ali je tempel, baptisterij, trdnjava; ali Kristus na križu, Domitian, Venera; ali rojstvo Marijino, pretep v kmetski gostilni, hrastov gozd. Ko gre za opis predmetnih sestavin umetnine, ne more opisujoča beseda nikoli doseči jasnosti in nazornosti vizualne predstave, ki jo daje umetnina sama, tako da zgolj s pomočjo opisa nikoli ni mogoče popolnoma zanesljivo in do zadnje malenkosti zvesto obnoviti umetnine, ki je človek ni videl; vendar pa ima ta opis biti tako urejen, jasen in podroben, da se da z njim umetnina nedvoumno identificirati. Po opisu snovnih sestavin je ugotoviti podrobnosti izdelave, recimo konstrukcijske posebnosti stavbe, posamezne barve slike in način njihovega nanašanja, tehniko, s katero je obdelan kameniti kip (raskav peščenec ali izglačen mramor).

Opisovalno delo, ki ga nalaga dejansko stanje umetnine, je s tem končano in umetnostni zgodovinar prehaja k filološkim nalogam. Poiskati mu je vsa dosegljiva poročila o umetnini in kritično obdelati njih zanesljivost ter povzeti iz njih, kar govore o nekdanjem stanju umetnine, povodu njenega postanka, prvotnem namenu in o vsej njeni življenjski usodi. Nato skuša umetnostna zgodovina ugotoviti čas postanka obdelovanega predmeta. Morda je razvidno iz poročil, iz ohranjenih računov, slučajnih zapiskov, sodnih aktov, biografskih ali topografskih sestavkov, kdaj je umetnina nastala, morda je tudi sama datirana; umetnostni zgodovinar tedaj razmotriva, ali so časovne oznake v poročilu pravilne in ali je datiranje, če je umetnina sama označena z letnico, pristno ali potvorjeno, pravilno ali nepravilno, ali se nanaša na čas, ko se je umetnina pričela izdelavljati, ali na čas, ko se je končala. Mnogokrat ni neposrednih poročil, ki bi govorila o času postanka umetnine; tedaj jo umetnostni zgodovinar primerja s podobnimi in sorodnimi deli, in sicer glede snovnih sestavin (ikonografije), glede posameznih form in celotne kompozicije in more s pomočjo drugih, časovno neoporečno določenih del približno točno dognati čas njenega postanka.

Tedaj se samo po sebi sproži vprašanje o avtorstvu obravnavanega dela — kdo je zgradil to palačo, kdo izklesal ta kip, kdo naslikal to fresko? Mnogokrat najde umetnostni zgodovinar arhivalne ali kake druge podatke, ki pričajo o mojstru, mnogokrat je umetnina sama signi-

rana z umetnikovim imenom ali znakom; tedaj je umetnostni zgodovini preiskati, ali so zgodovinska poročila o avtorju pristna, ali so verodostojna, ali je signatura na delu prvotna, ali je potvorjena. V zelo številnih primerih ni ne poročil o mojstru, ne njegove signature na delu in umetnostni zgodovinar mora seči po posrednih pomagalih, da ugotovi avtorja; iskati mu je po snovi, formi, vsebini podobnih del in jih primerjati z anonimno umetnino. Tako more prireditelj umetnino neznane proveniencije v bližino znane umetniške osebnosti in pokazati, da je od nje odvisna ali da je morda prav njena. Za to primerjanje si je umetnostna zgodovina izdelala posebno metodo, ki previdno rabljena s precejšnjo gotovostjo ugotavlja osebno provenienco umetnine, ki pa vendar ni tako eksaktna, da bi večkrat ne nastajalo zaradi atribucije anonimnih del mnogo mnenj, da bi se prav vsakokrat dala atribucija dokazati z vso evidentnostjo. Ni neupravičeno reči, da tudi tu mnogokrat zanesljiveje odločuje bistro oko in živi čut za formalne posebnosti znanega umetnika, nego topa in brezčutna metodika.

Če je avtor umetnine ugotovljen, se ponuja vprašanje, v kateri njegovi življenjski dobi je delo nastalo, kar vodi do umetnikove biografije. Umetnostni zgodovinar zbira torej vse podatke, ki jih je o mojstru mogoče dobiti: ugotavlja njegova življenjska data, bivališča, šolanje, zunanje okoliščine, v katerih je živel, njegov značaj, prijateljski krog, njegovo duševno življenje, njegove nazore, zlasti umetnostne, njegovo zaposlenost. Prizadeva si dognati, kadar je mogoče, v kakem zunanem in notranjem stanju je izvršil delo, ki se obravnava, kako se je pripravljaj nanj, kako ga je sam umeval, kako ocenjeval. Iz tega nastaja vprašanje po ostalih delih, ki jih je mojster izvršil, in umetnostna zgodovina si prizadeva sestaviti kar najpopolnejši katalog teh del, registrirati celotni umetnikov življenjski opus, v katerem dobi umetnina, s katero se zgodovinar peča, svoje trdno, razvojno izpričano mesto.

Tako je umetnina določena po svojem tvarnem stanju, opisana glede načina svoje ohranitve, glede svoje snovi in forme, ugotovljen je nje avtor in čas postanka; umetnostni zgodovini preostaja še, da seže preko individualnega življenja umetnine in pokaže nje funkcijo v ostalem umetnostnem svetu, da izsledi, kako je vplivala na naslednje umetnine po svoji formi in snovi ali morda na splošno kulturno stanje po svoji miselni vsebini, ali da pokaže, kako je ta umetnina morda sama odsev drugih, ki so se oblikovale pred njo. Dognati ji je, ali je snov slike, kipa samorasla ali prevzeta ali modificirana po starejšem vzorcu; ali so forme originalne, v razvoju likovnega upodabljanja nove ali sprejete od starejših mojstrov; ali so in kako so te forme vplivale na nadaljnji razvoj umetnosti, ali so bile plodne ali jalove; ali je duševnost umetnine, nje filozofska, poetska, religiozna vsebina v zvezi in kakšni zvezi s prejšnjim, sočasnim in poznejšim filozofskim, poetskim, religioznim

stanjem družbe. Če se umetnostnemu zgodovinarju posreči, da umetnino tako tudi formalno-razvojno in družabno-funkcionalno opredeli, je storil vse, kar poklic od njega strogo zahteva, in njegova naloga, kolikor je čisto umetnostnozgodovinska, je končana.

Umetnostno-zgodovinsko polje je brezbrežno, ker se širi preko vedno novih dob, ozemelj, kultur, umetniških individualnosti. In ker o nobenem, najbolj neznatnem zgodovinskem izsledku ni mogoče trditi, da bi ne mogel biti kadarkoli in kakorkoli pomemben, se razblijajo umetnostno-zgodovinske raziskave v podrobnosti, ki so mnogokrat zelo oddaljene od prvotnega namena zgodovine in ki jim pogosto ni videti pravega smotra in zmisla. Kakor za vse historične discipline, obstoji tudi za umetnostno zgodovino nevarnost, da se utopi v brezdušnem kupičenju malo rabnega zgodovinskega materiala, in večkrat je znanost tej nevarnosti podlegla: postane filistrozno strokovnjaštvo brez življenjske moči, brž ko postane sama sebi namen.

Prvotni namen umetnostne zgodovine je, olajšati umevanje umetnine kot estetske tvorbe in s tem potencirati estetski užitek, ki ga vzbuja. Naravno je tedaj, da si je starejša generacija umetnostnih zgodovinarjev, pristašev določene estetike, potem ko je opravila zgodovinsko-filološko delo, prizadevala zlasti pokazati estetske vrednote obravnavanih umetnin, razložiti njih »lepoto«. S tem prestopa umetnostni zgodovinar mejo lastne znanosti in fungira kot tolmač estetskih zakonov; medtem ko so zgodovinska dejstva, ki jih je ugotovil, objektivne znanstvene vrednote, je njegova estetska interpretacija umetnine izraz njegovih subjektivnih estetskih nazorov in kot taka nima objektivne veljave. Tako je vse, kar je klasicistična umetnostna zgodovina historičnega odkrila o antični in renesančni umetnosti, še danes dragoceno, toda njene estetske sodbe o srednjem veku, baroku pa tudi o tolikih renesančnih umetninah so danes zopet le nov kos kulturne zgodovine, ne pa znanstveni rezultati. Druga vrsta umetnostnih zgodovinarjev zapušča svoje lastno polje po opravljenem historičnem delu, da premotriva umetnino kot ilustracijo splošnega kulturnega stanja; pri njih postaja zgodovina umetnosti del splošne kulturne zgodovine. Zopet drugi se trudijo pokazati umetnino kot nujen produkt določene umetniške individualnosti, raziskati nje psihološke predpogoje v umetnikovi duši in sestavljajo tako na podlagi historičnih dat umetniško-psihološke studije. Taki poskusi najtežje vodijo do zanesljivih uspehov zaradi tega, ker vemo o psihologiji starejših umetnikov malo zanesljivega, ker je sklepanje iz dela na dušo tvorca največkrat zgolj uganje, zlasti pa zaradi tega, ker avtorjev večine umetnostnih del sploh ne poznamo in tako svojih psiholoških studij nikamor nasloniti nimamo.

V sodobni umetnostni zgodovini pa se oblikuje, kakor se zdi, tip raziskovavca, ki se po opravljenem historično-filološkem delu peča z umetnino dalje na način, ki ni ne estetski, ne

kulturno-ilustrativen, ne umetniško-psihološki. Znanstvenik te vrste preiskuje notranje ustrojstvo umetnine, išče zakone v skladju posameznih stilnih elementov in na podlagi njih predstavlja umetnino kot likoven organizem in jo nadalje analizira kot duhovno tvorbo in paralelen pojav poetskim, glasbenim, filozofskim, religioznim, pa tudi socialnim, gospodarskim... in drugim duhovnim tvorbam dobe in ozemlja. To ni več umetnostna zgodovina v ožjem zmislu besede, marveč nova umetnostna znanost, zgrajena na izsledkih zgodovine; nje zadnji namen je, razkriti imanentne zakone človekovega umetnostnega oblikovanja in tako posvetiti v skrivnosti človekovega duhovnega udejstvovanja sploh. Nje vidiki so izrazito umetnostni vidiki.

UMETNOSTNI VIDIKI.

Estetsko-subjektivne vrednote.

Široke plasti občinstva se zanimajo za gmotno vrednost umetnine, morda tudi za njene historične vrednote, za njene starinsko-afektivne vrednote, toda razlog, da se pečajo z umetnostjo, je vendar v glavnem in mnogokrat izključno estetski; ob umetnosti se ustavijo, ker jim je ta stavba, ta kip, ta slika »všeč«, in če jim ni všeč, gredo dalje mimo nje. Estetski dojem, ki ga prejmejo od umetnine, je tudi kriterij za sodbo o njej; če jim je »všeč«, jo z veseljem ogledujejo, če jim ni všeč, jo odklanjajo. Ker mislimo danes, da je namen umetnine vzbujati estetsko ugodje, moramo imenovati ta vidik, s katerega se premotriva umetnost le kot vir estetskih dojmov in se le kot tak vrednoti, umetnostni vidik.

To estetsko presojanje umetnine je docela subjektivno, ker v množici dosedanjih estetskih sistemov nikoli ni bilo takega, ki bi bil pri vseh in povsod veljal z evidentno nujnostjo, in ker si tudi v bodoče takega sistema ni mogoče misliti; kar je bilo umetnosti starokrščanske dobe v nje najbolj spiritualistični fazi grdo, je bilo renesansi lepo in obratno; kar je zamorskemu plemenu v Afriki vzvišeno, je nam na splošno smešno; kar je ekspresionistu čista in prava umetnina, je komu drugemu odurna spaka. Splošno veljavnega estetskega zakonika ni in sodbe o umetnosti izrekamo kot izraze svojega individualnega razmerja do objektivne umetnine. Individualno je naše presojanje likovnih njenih kvalitete; o »lepoti« slike bosta nujno različno mislila dva človeka, izmed katerih je eden šolanega in bistrega pogleda in drugi le malo domač v umetninskem svetu, tako da bo kdo višje cenil barvni tisk nego mojstrski impresionistični »zmazek«. Individualno je naše presojanje umetnine glede njene snovi; nekateri mislimo, da bodi snov slike vzvišena ali vsaj nevsakdanja, drugi hočemo, da bodi snov kar najbolj realistična, morda drastična, in se spotikamo ali veselimo ob upodobljenih svinjah, ki leže na gnojišču. Zlasti subjektivno je naše presojanje umetnine z ozirom na njeno miselno in čustveno vsebino; tako nima današnje občinstvo

nobenega ali le malo zmisla za srednjeveške izraze pobožnosti (krucifiks sl. 4. bo na splošno le odbijal), ker je moderno versko čustvovanje drugačno, nego je bilo srednjeveško, pa tudi ne za galantne slike francoskega 18. stoletja, ker danes ona galanterija ne predstavlja nobene življenjske vrednosti več; dojemljivo pa je za baročne nabožne slike in stavbe, ker je baročni način bogoslužnega prakticiranja v cerkvenem življenju še danes veljaven.

Široke plasti ljudstva pojmujejo življenje in njega izraze v statičnem zmislu. Prav in dobro pa tudi lepo je to, kar ustreza veljavnemu redu; kar je bilo in ni več, je zastarelo in nerabno; misel pa, da bi tudi sedanji red in njega izrazi utegnili kdaj postati zastareli in nerabni, se splošnosti upira. Zato občinstvo ne najde poti do starejše umetnosti, ki izraža miselnost docela drugačnih dob, in more umevati le tiste faze starejšega umetnostnega razvoja, v katerih je bila kulturna dispozicija podobna sedanji, in sicer jih umeva tem bolje, čim podobnejša je bila ta doba moderni. Tako se danes cenijo v širokih plasteh umetnine naturalističnih dob, na pr. poznejše antike, renesanse, holandskega 17. stoletja, nobenega zmisla v teh plasteh pa ni najti na pr. za »lepoto« katakombskega slikarstva ali za romansko skulpturo. Ker se občinstvu zdi sedanji red mišljenja in naziranja stvari končno veljaven, zato odklanja tudi najnovejšo umetnost in ne samo takrat, kadar je ta umetnost izraz spekulativnih zablod, marveč, tudi tedaj, kadar je izraz plodnega, elementarno se uveljavljajočega novega mišljenja, kadar je res umetnost bodočnosti; impresionizem je bil gotovo v nazorne like predstavljena napredna miselnost Zahodne Evrope, a je naletel ob svojih početkih le na posmeh.

Subjektivno estetsko presojanje se nanaša na snov, na miselno in čustveno vsebino ter na formo umetnine.

Razmerje do snovi.

Od snovi umetnine pričakuje občinstvo, da imej čim največ pripovedovalne vsebine; predmet brez epičnega elementa vzbuja redoma zanimanje le tedaj, kadar vsebuje še kake druge vrednote, recimo miselne ali čustvene. Neštete krajine, ki so nastale v dobi impresionizma, pritegujejo po svoji snovi le malo pozornosti, ker se pogreša v njih epika.

Pripovedna snov pa mora biti jasna, lahko razumljiva, če naj zadosti estetski potrebi splošnosti. Primer take krepko epične in jasno pripovedne snovi je Goyeva Tauromaquia (sl. 9.): Bik je med borbo nekako ušel iz arene, se zagnal med sedeže gledavcev in enega izmed njih v besnosti nataknil na roge; nastala je strahotna zmeda, mnogi so zbežali s klopi, nekateri še bežijo, se skušajo rešiti preko ograje, drugi se v živi kopici premetavajo po tleh, biku pod nogami; mož nosi preplašeno ženo s kraja nesreče, po tleh ležijo popuščena oblačila in pokrivala,

zadaj se prikazuje obraz gledavca, ki je na varnem, a si ne upa pomagati, nad vsem pa kraljuje mogočna postava bikova, ki se je umiril, sedaj ko mu počiva žrtev na tilniku, in se jasno črta na praznem širnem nebu. V borbi je zmagal bik, ki je bil odločen za plen človekovi igri. — To je slika, ki je epsko bogata in jasna; gledavec razume situacijo na prvi pogled in se more z zanimanjem potopiti v opazovanje mnogih podrobnosti tega dogodka. Kar se tiče snovi, fabule same, bo občinstvu slika po volji.

Drugačen primer obravnavanja epske snovi je Rembrandtova slika (sl. 10.), ki je spodaj na levi označena s slikarjevim imenom in letnico 1647. Predstavljena je širna, gozdnata krajina, dolina z vodo v ospredju sredi gosto obraslih gričev. V ozadju se pojavlja na hribu masivno grajsko poslopje, ki je tem bolj temotno, ker je v njem nekaj oken razsvetljenih, na levi se holmi dvigajo, na desni padajo v ravan. V ospredju na levi gori na tleh pred votlino ogenj in osvetljuje tri osebe, ki se stiskajo pod streho skal: sedečo staro žensko, ki ima otroka v naročju, in poleg nje starega moža, ki sključen čepi na tleh. Pred skupino proti sredi in globini vidimo majhno čredo goved in med njo klečečo, globoko sklonjeno moško postavo ter zadaj drugo, stoječo, ki se radovedno ozira v duplino. V sredi ozadja se prikazuje ob majhnem ognju še nekaj figur. — Ta slika je, kar se tiče epike, pravo nasprotje prejšnji: pripovedna snov je revna in nejasna. Na sliki je upodobljeno stanje, ki ne predpostavlja niti predhodnih niti naslednjih dogodkov, in je opisano tako, da bo le vešče oko takoj spoznalo v dogodku epizodo z bega svete družine v Egipt. Sveta družina je pod noč prispela v ta tihi kraj, si poiskala pod skalo zavetja, si zanetila ogenj in se trudna stisnila v pobočje hriba, da prebije noč. Bližnji pastirji, ki so morda pravkar napojili svojo čredo na vodi, se radovedno ozirajo na čudne goste, kakršnih malo zaide v to samoto. Goyo je zanimal dogodek sam in obnovil ga je z vsemi njegovimi dramatičnimi poudarki; Rembrandta je dogodek malo zanimal, mu je bil bolj pretveza za sliko, nego pravi predmet upodabljanja, in ga je podal nejasno. Šlo mu je najprej za studij nočne svetlobe in je zato čudovito umetno porazdelil osvetljava po sliki: na nočnem nebu, ki prehaja od jasnine, v kateri obrobna drevesa nad gradom žarijo, do goste teme na desni; na skupini pastirjev v ozadju ob malem ognju; zlasti pa na skupini ospredja, ki ima najmočnejši svetlobni poudarek in se zrcali še v blesteči vodi. Šlo mu je dalje za čisto človeško, naturalistično poezijo tega prizora: za poezijo te monumentalne krajine, tihoto noči, pastirsko idilo, tragiko treh izgnancev, zlasti pa za tragiko vseh teh ubogih človeških bitij, ki so tako neznatna in medla spričo ogromnosti in moči nature, v katero jih je usoda postavila. Toda to je že poetska vsebina slike, in naj je še tako bogata, epska snov je revna, kar bo občinstvo na splošno občutilo kot pomanjkljivost.

Razmerje do miselne in čuvstvene vsebine.

V zadnjem času smo se navadili gledati na umetnino zlasti ali samo s formalne strani, tako da je ne ocenjujemo kot življenjski izraz celotnega individua, ki jo je ustvaril, in se zato malo menimo za snov pa miselno in čuvstveno vsebino njeno, marveč jo sodimo izključno ali skoraj izključno le po njeni likovni popolnosti. To stališče do umetnine je stališče bivšega naturalističnega impresionizma in stališče njegove formalistične kritike. To stališče je edinstveno v dosedanem razvoju umetnostne miselnosti Zahodne Evrope, zakaj še nikoli se ni umetnost tako strogo formalno vrednotila, kakor se vrednoti danes. Široko občinstvo tega ekstremno formalističnega stališča nikoli ni sprejelo, in kadar ocenjuje umetnino, je ne sodi samo z ozirom na »lepoto« forme, marveč tudi z ozirom na bogastvo snovi in z ozirom na kakovost misli in čuvstev, ki jih izraža. Občinstvo ne presoja samo oblikovalne sposobnosti umetnikove, marveč tudi in zlasti njegove nazore o življenju, kolikor se javljajo na umetnini, in jih prav tako odločno graja ali hvali kakor formo samo. Povprečni ljubitelj umetnosti se ne bavi na desinteresirani strokovnjaški način z umetnino, marveč jo jemlje kot življenjski izraz celotne osebnosti, kot izraz, ki ni samo estetskega značaja, marveč posega tudi drugače v življenje in v gledavčevo lastno življenje. In ker morejo biti po umetnini izražene misli in čuvstva v skladu ali v neskladu z življenjskimi nazori opazovavca, je s tem dana možnost zelo različnega presojanja umetnine in možnost ostrih konfliktov ter postaja subjektivni značaj estetskega ocenjevanja umetnosti še bolj očitiden.

Za primer ocenjevanja miselne vsebine vzemimo eno izmed Goyevih ilustracij Strahot vojne (sl. 11.). Epičnega dogajanja je na tej sliki malo: trije uporniški Španci, oplenjeni vsega, visijo obešeni v žalostni vrsti proti globini na obsekanih deblih dreves; v ospredju grmičje in mogočna skala, na kateri se brezdelno izteguje Napoleonov vojak; desnico si je uprl v bok, z levico leno podpira glavo in brezčutno gleda svoje viseče žrtve. Slika ima, posebno če jo gledamo kot del velike zbirke »Desastres de la guerra«, ki je polna najbolj naturalističnih opisov vojnih grozot, izrazito protivojni značaj. Pokaže naj »usodne posledice krvave vojne v Španiji z Bonaparteom«, kakor se je najbrže glasil prvotni naslov, a presega po svojem drastičnem značaju ozki okvir španskega upora in je ena sama velika obtožba vojne krvoločnosti sploh; na 12. listu zbirke, ki predstavlja bojišče, polno mrličev, je Goya pripisal grenki stavek: »Zato ste se rodili« (Para eso habeis nacido). To protivojno tendenco bo vsak gledavec takoj jasno doumel, toda kako jo bo ocenjeval, ni gotovo; pacifist bo miselno vsebino dela odobral, militarist, recimo sredi vojne, v kateri se bije njegova država za življenje, jo bo proklel. Nasprotja v

presoji miselnih tendenc umetnine so zlasti vidna v presoji ironične ali sarkastične karikature, zakaj vsaka karikatura ima dva obraza: prijaznega tistemu, ki ga ne zadeva, in neprijaznega tistemu, na kogar meri.

Glede čustvene vsebine umetnine zahteva široko občinstvo, da so v njej upodobljena čustva splošnosti razumljiva, t. j. čim bolj elementarna in čim manj individualistična; ob preveliki čustveni individualističnosti modernih, ekspresionističnih interpretacij stvari se razbija ljudski interes za tvorbo te umetnosti. »Odpoved« (sl. 12.) Leona Sambergerja bi utegnila ustrezati tej potrebi po jasni, določni čustveni vsebini. To je zgolj ženska z dolgimi, razpuščenimi lasmi in svetlo obleko, ki po sebi kot slika ničesar določnega ne pripoveduje, toda brž ko je gledavcu znan naslov dela, more razumeti njega čustveno-simboličen značaj. Sredi globokega mraka, ki ga le na desni trga močnejša svetlobna ploskev in na levi medlo žarenje, se pojavlja eterično žensko telo, nejasno-svetlo kakor materializiran duh. Njena glava je odločno dvignjena, obraz ji je ostro rezan in zelo resnoben, mirni pogled je nepremično uprt predse, čelo jasno in svetlo, obrvi trdne, prsi ascetične. Tako stoji tu skoraj breztelesna, sama vase zatopljena, bleščeči fantom sredi teme, kakor je njeno veledušno dejanje kljub vsej bridkosti jasen žarek v nesreči; to je odpoved. — Velika večina ljudi je že imela priložnost, da se je odpovedala čemu osebno dragocenemu zaradi sreče drugih, in bo razumela ter odobravala ta simbolični izraz prostovoljne žrtve; kdor trpke radosti žrtve ne pozna ali kdor smatra osebno odpoved za zablodo, tistemu bo slika glede čustvene vsebine prazna ali abotna.

Kar se tiče verskega čustva v likovni umetnini, se danes splošno zahteva, da bodi upodobitev realistična, a z močnim poudarkom idealističnega elementa, ki tiči v realizmu. Verske predstave iz nadčutnega življenja se sploh ne dajo naturalistično oblikovati, svete zgodbe iz evangelijev, zgodovine in legende, ki se običajno ilustrirajo, pa so polne nenavadnih, čudežnih, v realnem življenju se ne ponavljajočih dogodkov, tako da se naturalistične forme ne morejo nanje dobro aplicirati; glavne osebe, ki v teh dogodkih nastopajo, so tako zelo nadčloveške, da versko čustvo tudi v njih zunanjem liku pričakuje kakorkoli izraženega nadpovprečnega heroizma. Kakor zunanje cerkvene forme v bogoslužju, kostumih, cerkveni opravi, tako so tudi religiozne likovne predstave ostale po svojem osnovnem značaju do današnjega dne baročne; realistične so, a ne morejo pogrešati idealističnih potez. Zato Rembrandtov »Beg v Egipet« (sl. 10.) s stališča čustvene vsebine današnjemu verniku ne bo lahko ugajal. Ta sveta družina predstavlja dva stara, preprosta človeka, pristna holandska vulgarna tipa, revnega, trhlega moža in trudno, upehano žensko, ne predstavlja pa tistega, kar je pravi verski zmisel te epizode in kar naj bi verska slika po želji občinstva razkazala. Ne pojasnjuje, da se

tu vrši dogodek, v katerega je Bog sam čudežno posegel, da gre za rešitev mladega življenja, od katerega je odvisna vsa nadaljnja svetna usoda in večna sreča človeštva; glavna oseba, ki dejanje giblje in mu daje vso pomembnost, božje dete, je v materinem naročju skoraj nevidno. To je človeška scena, polna naturalistične poezije, a nje religiozna čustvena vsebina, kakršne pričakuje današnje verno občinstvo, je revna. — Nasprotno bo, mislim, slika Fritza Kunza »Tri Marije« (sl. 13.) dobro ustrezala vernikovi potrebi po religiozni čustveni vsebini prav po svoji spretni zvezi realističnih in idealističnih elementov. Tri potrte žene, Kristusove učenke, ob njegovem grobu; dve sedita v levem kotu na tleh s sklenjenimi rokami, ob njima posoda z dišavami; Magdalena je pokleknila prav ob grobu, naslonila glavo na rob sarkofaga, bogati lasje se ji usipajo preko rame in desnice; na grobu, čisto na desni, le napol vidna, gori svetiljka. Prizor je gotovo tak, da bi se mogel vedno na predstavljeni način vršiti; v postavah in obrazih treh figur, v prostoru samem in njega obsvetljava ni ničesar, kar bi bilo z realnostmi življenja v nasprotju. In vendar je preko vse slike razlit čar heroičnega patosa. Čeprav so žene mogoče in realistične, so vendar izbrane in nikakor niso na slepo srečo zagrabljeni rembrandtovski vulgarni tipi; odlična resnoba in junaška plemenitost je v teh obrazih, odlična lepota je v skladnosti Magdaleninih ram in bogastvu njenih las. Temna obleka vseh treh figur je poenostavljena do skrajnosti; odpravljeno je z nje vse, kar bi moglo odvajati pozornost na tedanje modne posebnosti, dvignjena je v monumentalne oblike. Čustveni izraz ženâ je heroiziran; to ni vihrava, razburjeno gestikulirajoča žalost, ki v svojih preživih izrazih mnogokrat neresno in smešno deluje, marveč najvišja, otrpla bolečina, negibno osredotočena sama v sebi, zaprta realnemu svetu. Prizor se vrši v prostoru, ki gotovo ne ustreza zgodovinskemu čutu, kakor mu tudi oblika groba ne ustreza, ki je pa tudi po svoje monumentalna: enostavna kripta, širna, visoko obokana, kot arhitektura razčlenjena le z eno široko oprogo, ki se pne od leve proti desni preko svoda. Obsvetljava slike ni realno nemogoča, a je umetno izbrana in podrejena splošnemu čustvu umetnine; nevidni žarki lončene svetiljke padajo na krasni Magdalenin tilnik, ponavljajo z njeno senco na nasprotni strani še enkrat tragični motiv njenega obupnega sklanjanja, obsvetljujejo z vso močjo obe ženski obličji, ki sta glavna izraza slikovne čustvene vsebine, a vse drugo, kar bi moglo odvajati oko od čustvenega središča, tone v polutemi. Na Rembrandtovi sliki »Bega v Egipet« so se človeške postave izgubljale v prostornosti krajine in so spričo njene veličine kopnele do brezpomembne neznatnosti. Tu je prostor povsod prisekan, zgoraj, spredaj, zadaj in ob straneh, tako da so figure mogočno zrasle in da popolnoma obvladujejo okolico; ves poudarek je sedaj na njih, ker so one nositeljice čustvene vsebine, zbran je v religioznih hero-

jih in ne raztresen na predmetih okrog njih. Po vsem tem je torej pričakovati, da bo slika po svojih čustvenih izrazih vernemu občinstvu všeč. A seveda samo vernemu; komur so religiozna čustva neznana ali zoprna, bo prav zaradi opisanih lastnosti sliko zavrgel, kakor mora zavreči drugo, ki se mu ustavlja po svoji miselni vsebini.

V nasprotju s formalistično kritiko presoja torej široko občinstvo umetnino kot življenjski izraz in jo vrednoti zlasti kot tako. Z umetnostnega vidika je tako vrednotenje mnogokrat napačno, ker se ocenjujejo kot umetnine izdelki, ki strogo umetnostno, t. j. formalno, ne zaslužijo takega obravnavanja, toda kadar in kolikor je umetnina izraz miselnega, etičnega in čustvenega individualnega sveta umetnikovega, se tako vrednotenje pojavi nujno, je potrebno in je nobeni formalistični teoremi ne morejo zadržati. Kakor bi bilo za umetnost usodno, če bi se kot umetnost nehala gledati s formalnega stališča ter bi se kot umetnost ocenjevala po svojih miselnih in čustvenih tendencah, tako bi bilo za življenje usodno, če bi se v umetnini razkazane življenjske vrednote in nevrednote prezirale; eno bi pomenilo smrt umetnosti, drugo smrt življenja. Zaničevanje torej, ki ga kaže umetništvo in umetnostno učenjaštvo do sodbe ljudi, široke publike, je le z ene strani upravičeno; upravičeno tedaj, kadar se ta sodba glasi o umetnini sploh, čeprav je oprta le na njeno miselno in čustveno vsebino. Neupravičeno pa je tedaj, kadar v imenu umetnosti brani komu, da zavzame do te vsebine kot umetnikovega življenjskega izraza svoje stališče, ki mu ga narekuje lastno naziranje življenja. Ta reakcija publike je prav tako elementaren življenjski pojav, kakor akcija umetnikova sama, je prav tako potrebna, tvori skupaj z umetnikovim udejstvovanjem važne življenjske komponente in bi je celotni kulturni organizem ne mogel pogrešati, kakor ne more pogrešati umetnine. V konfliktih, ki morejo nastati med življenjskimi nazori umetnika in občinstva, zmagujejo slednjič tisti, kateri so življenju potrebnejši.

Razmerje do forme.

Široko umetnostno občinstvo ne ocenjuje likovne umetnine samo po snovi in vsebini, marveč tudi po formi; ljubi jo kot »lepo« in zavrača kot »grdo« tudi brez ozira na to, kaj predstavlja in kako miselnost s podobo izraža. In kaj zahteva občinstvo od forme, da jo označi kot lepo?

Človeški okus niha, kakor bomo še pozneje obširneje govorili, med dvema poloma, ki označujeta meje umetnostnega udejstvovanja sploh, med naturalizmom in idealizmom. Ko občuduje zvestobo naravi v umetnini, se s tem izjavlja za naturalizem; ko občuduje idejno preustvarjeno, preurejeno, po lastnih idejah o stvareh preoblikovano naravo, se nagiba k nasprotnemu polu, idealizmu. Obedve formi imata, se zdi, svoje korenine globoko v človekovi naravi, le da poganja sedaj ena, potem druga, kakor za-

hteva mena časov v organskem razvoju določene kulturne skupine.

Za obadva načina izražanja ima občinstvo možnost umevanja in v današnjem stanju stama, kakor se kaže, obadva potrebna ter mu najboljše ustrezata v srečni zvezi. Tip nizozemskega naturalističnega portreta 15. stoletja je Mož s klinčkom (sl. 14.). Poprsje starejšega obritega moža, postavljenega naravnost pred gledavca; mož je dvignil obe roki do prsi, kakor bi hotel nekaj prijeti, in drži v desnici razcvel klinček. Podoba je izvršena z največjim naturalizmom. Na obrazu in na vratu je prepisana z modela slednja guba in gubica, označeni so globoki krogi pod očmi, poganjajoče kocine na licih in obradku, lasje so izrisani skoraj posamezno; natančno je obnovljena kožuhovina pokrivala in obšiva na suknji, blagovni vzorec rdečega ovratnika, verižica in obesek na njej sta izdelana s cizelersko natančnostjo, roke so dvignjene zgolj zato v to po sebi nerazumljivo in gotovo nepotrebno pozicijo, da se razkažejo njih starikave, nabrekle žile, globoke brazde, nohti in členki ter na prstancu desnice raznobarvno kamenje. To je z mehanično vestnostjo fotografskega aparata obnovljena natura. Umetnostno občinstvo z velikim zanimanjem ogleduje to zvestobo naravi in jo hvali, toda sedanjemu njegovemu okusu ne ugaja popolnoma ta skrajni naturalizem; če bi šlo za naročilo lastnega portreta, bi današnji povprečni naročnik ne želel, da bi njegova podoba bila izvršena v tem stilu.

Drugačen je Gainsboroughov portret gospodične Linley in njenega bratca (sl. 15.). Brez dvoma je tudi tu podobnost slike z modeloma velika, toda ta zvestoba naravi, ki jo kaže v svojem delu Anglež 18. stoletja, je vendar bistveno različna od one, ki jo izpričuje na prej opisani sliki stari Nizozemec. Na obeh obrazih so zabrisane vse malenkosti, ki bi mogle škodovati čisti lepoti obličij, in medtem ko je Mož s klinčkom stal pred nami z mirnim, precej brezizraznim pogledom, kakor da pravi: »Prav tak sem. Bog se me usmili!« je slikar tega portreta položil v oba pogleda portretirancev žarko iskro, ki pravi: »Znamenita duša je v meni!« Lase je jima svobodno, kakor malo genialno razrmsil, stisnil ju je v ljubečo skupino, ju postavil pred temno ozadje, od katerega se odlično odbija belota njunih obrazov, in ko je dvignil roke gospodični Linley na prsi, kakor jih je dvignil svojemu portretirancu Nizozemec, jih ni dvignil zato, da nam pokaže žile na njih, sklepe in pege, marveč zato, da občudujemo elegantno vitkost njenih prstov. Z eno besedo: Portret je ustvarjen na realističnem temelju, a je idealiziran, t. j. po subjektivnih lepotnih predstavah preurejen in tvori torej kombinacijo naturalizma in idealizma. Zaradi tega je, mislim, tak, da občinstvu ugaja, in tudi moderni povprečni naročnik bi si ne želel lastnega portreta bistveno drugače izvršenega.

Sedanji ljubitelj umetnosti odklanja torej radikalen naturalizem, a prav tako se mu ne prilega radikalen idealizem; nagiba se k srednji formuli, k realizmu. Svetopisemski dogodek, ki

predstavlja učence, prevzemajoče oslico in osliča za učnikov velikonočni pohod v Jeruzalem (sl. 16.), ilustriran na miniaturni latinskega kodeksa 4452 v monakovski državni biblioteki, je vseskozi v idelističnem stilu izvršeno delo. Dva Kristusova učenca, eden star, siv in bradat, drugi brezbrad, kodrolas in mladeniški, stojita pred mestom, ko sta živali za učenika prevzela, in se poslavljata od gospodarja oslice, ki se pojavlja nad mestnim obzidjem. Illuminatorju tega prizora, naslikanega v reichenauški šoli v prvih letih 11. stoletja, ni bilo nič na tem, da naravo zvesto obnovi; vsi stilni znaki te slike so z naturalizmom v nasprotju. Prizorišče je nejasno; spredaj ozek pas ravnih tal, ki na levi vzvalovijo v tri shematično oblikovane vzbokline, pač simbole gričev, ki so pa tako nizki, da niso v nobenem naravnem razmerju z mestom zadaj; tla so tako ozka, da se zdi, kakor bi mesto, ljudje in živali stali na skrajnem robu velikanskega prepada, za katerim se širi brezkončen zlat zastor, in kakor bi se mogli vsak čas prevrniti vanj. Mesto je nerealno zgrajeno, kup poslopij v neznansko tesnem obzidju, napačno v proporcijah do okolice in zlasti do moža, ki stoji v njem. Živali sta le splošni podobi oslice in njenega mladiča, možje niso individualizirani razen po starostnih znakih, tako da sta si mladi učenec na desni in meščan po obrazu docela enaka, obleka učencev se pri obeh v slednji svoji gubi in gubici ponavlja, njuni gesti sta isti. To ni naravni svet, marveč idealiziran, preurejen svet, kakor si ga je v duhu oblikoval zgodnji srednji vek.

Kakor današnji subjektivni estetski čut odklanja ekstremen naturalizem, tako mu ta nadsvetni idealizem ni po godu. Pristaviti pa je treba, da je tako estetsko presojanje snovi in forme, ki sem ga opisal v tem poglavju, lastno le sedanji splošnosti in ljudem našega kulturnega kroga, da ni bilo vedno tako in da gotovo pride čas, ko se bodo s splošnimi spremembami v življenjskem čutu tudi te sodbe spremenile.

(Dalje.)

MISLI O UMETNOSTNI KRITIKI.

ANTON LAJOVIC.

V drugi številki letošnjega Doma in sveta je dr. Stanko Vurnik pod naslovom »Umetnostna kritika kot družabna vrednota« priobčil nekaj misli, lepo razvrščenih in pogledanih iz sedmih številčno označenih vidikov.

Vprašanje, kaka bodi kritika, v zadnjem času zelo zanima našo kulturno javnost. Štejem Vurniku v zaslugo, da je poizkusil najti temu težavnemu vprašanju neko rešitev. Njegov čut mu je prav dejal, da gre v tem vprašanju za družabno pomembne pojave.

Vsak pa, ki se je v katerikoli stroki družabnega življenja za to življenje zanimal, ve, da so življenjski pojavi zelo mnogooblični, da izpreminjajo nepretrgoma svoje barve, da se vrši neprestano dviganje in upadanje konvergentnih in divergentnih komponent, ki gibljejo življenje. Nobe-

nemu človeku ni dano, da bi mogel v resnici objeti celotno oblo življenja, marveč smo vsi obsojeni doznati malo jasneje ali malo temneje, vendarle vedno samo majhen sektor resnice.

Zato se mi zdi prav in v splošnem interesu, da zoperstavim Vurnikovemu gledanju na kritiko, svoje gledanje. Takoj v naprej povem, da smatram Vurnikovo gledanje tako v temelju kot v posameznostih za zmotno. Vendar mu to ne zmanjšuje vrednosti, ker utegne iz teh dveh nasprotnih mnenj vendarle za resnega motrilca rezultirati neki profit.

Če splošno pogledam, bi videl sledeče napake v Vurnikovem mišljenju:

On se trudi, vprašanje kritike reducirati na čim enostavnejšo formulo. Ta tendenca je človeško razumljiva, ona je izliv onega stremljenja človeške duše, ki hoče doseči čim večjo ekonomiko mišljenja in s tem tudi poenostavljenje in dozdevno jasnost mišljenja. Ta tendenca vede v vedno močnejšo abstrakcijo, s tem pa v čim večjo nejasnost. To se zdi paradokсно, vendar je paradoks ena najznačilnejših potez vsega družabnega življenja, s čimer ni rečeno drugega kot, da je človeška logika samo človeška, na skrivnosten način omejena in da bi bilo treba božanske duše in božanske logike, ki bi vse življenje tako široko razumela, da bi v njem ne našla nikakih nasprotij in paradoksov, temveč le čudovito harmonijo.

S tem hočem reči, da sredstva človeškega duha niso sposobna zajeti valujočega življenja v eno samo kratko logično formulo in da je tako prizadevanje v naprej obsojeno na neuspeh.

Iz tendence vsega Vurnikovega članka je dalje razvideti, da on misli, da bo pereče vprašanje dobre kritike rešila znanost oziroma znanstvena metoda mišljenja, katera da je najuspešnejša ovira subjektivizmu. V tem naziranju vidim strašno pretirano mnenje o važnosti in pomembnosti racijonalizma in intelektualizma za življenje družbe. Tipična poteza vseh strokovnjakov je, da stavljajo svojo stroko v neko apoteozo, da smatrajo, da je ona center, okoli katerega se vrti svet in da od nje pričakujejo rešitve vseh mogočih in nemogočih problemov. To je izrazito konservativna poteza, lastna vsem grupam in stanovom. Tako glorificira jurist svojo stroko, teolog svojo, profesor svojo itd.

Zato se bojim, da fetiš »Znanost« ne bo sposoben dati Vurniku pravega leka za rane, ki jih je zadajala družbenemu življenju »diletantska« neznanstvena kritika pred Vurnikom.

Naj preidem k podrobnostim.

Govoreč o pravilni in nepravilni kritiki, meni Vurnik, da je pravilna sodba tista, pri kateri se vsebina sklada z resničnim stvarnim stanom in da nepravilna sodba ne more biti socialna vrednota, ker sama na sebi ni vrednota.

Ta stavek ima videz logične brežhibnosti. Toda bojim se, da je stvar sama na sebi čisto drugačna, če se ozreš, kako v istini poteka duševno življenje. Za boljše razumevanje naj služi primera:

Dognano je, da človek za svoje preživljanje in prehranitev potrebuje gotove dnevne količine beljakovine, masti, ogljikovih hidratov in vita-

minov. Mogel bi kdo priti na idejo, da skoncentrira vse te potrebne količine v nekaj pilul in ž njimi hrani človeka. Toda, če bi to storil, bi očitno grešil proti naravi, zakaj človeški organizem je s svojim želodcem in črevesi ustvarjen tako, da mora poleg onih snovi, katere si v svoj obstanek asimilira, imeti opraviti še z drugimi snovmi, katere izloča iz sebe.

Zdi se mi, da ni drugače v našem duševnem življenju. Naša duša ni tako ustvarjena in ni dovolj močna, da bi mogla sprejeti resnico, koncentrirano v pilulah, marveč ji je potreba, če hoče priti do svoje resnice, da se pregrize skozi trdo lupino težkih zmot in zablod. Naša duša ni sposobna dojeti nikake telesne oblike, pri kateri ne bi bila svetloba oprta na primerne sence. Oblike telesa, enakomerno razsvetljenega, izgubljajočega vsako senco, bi naše oči ne mogle razločiti. Tudi v duševnem svetu je zmota nujna podstava resnice. Za življenje človeške družbe sta enakovredni obe. Zgodovina vsega kulturnega in tudi umetnostnega gibanja neprestano kaže sicer stremljenje v smer proti »Resnici«, a obenem kaže v konkretnem življenju tudi nepretrgan in stalen zagon v ekstreme in že zato v zmote in zablode.

Kakor so torej umetniške smeri ustvarjajočih umetnikov, težjih vedno v ekstrem, filozofično vzeto, lahko zmotne — pa so vendar lahko, in to je celo reden pojav, zelo koristne za razvoj in napredek in nepogrešljiv člen v spirali podviga umetnostne kulture. Prav nič drugačna ni stvar z umetnostno kritiko. Nepravilna kritika socialno ni prav nič manj pomembna kot pravilna. Narobe, spričo reakcije utegne biti še močnejši motor proti »Resnici«. Zakaj spoznanje čiste in zadnje resnice je obenem konec aktivitete in istovetno s smrtjo.

Če je Vurnikovo gledanje na pravilno in nepravilno kritiko »izsledek novejšje umetnostnozgodovinske šole Srednje Evrope«, se pomišljam, takemu početu dati ime znanosti.

Vurnik govori dalje o dokazni in nedokazni kritiki, in misli, da so nedokazne sodbe tudi nepravilne sodbe, ker niso dokazljive, da torej tudi ne morejo postati družabna last, če bi bila sodba tudi pravilna.

Ta Vurnikova trditev je zopet odsev Vurnikovega fetišizma »logike« in »znanosti«.

Zelo se moti v svoji trditvi, češ, da nedokazne sodbe ne morejo postati družabna last in torej tudi ne socialna vrednota.

Samo majhen zgled iz zgodovine. Geslo: »Liberté, égalité, fraternité«, gotovo ni filozofično dokazljivo. Roj univerzitetnih profesorjev je že dokazoval, da vsebuje to geslo samo v sebi polno ostrih nasprotij, če ga vzameš pod lupo. Ne samo to, marveč, da življenje kaže, da ni mogoča niti absolutna svoboda, niti absolutna enakost, niti absolutno bratstvo.

In vendar — bo li komu prišlo na misel zanikati, da je prav to geslo imelo v svetovni zgodovini velikansko sugestivno moč na narode, da je bilo torej velika socialna vrednota?

Vurnik čisto prezre, ko govori o socialnih vrednotah, da socialni vrednoti v duši človeške družbe odgovarjajo kot glavne komponente na-

goni in čuvstva, torej stremljenja in le v mali meri razumsko gledanje na stvari.

Govoreč o absolutni in relativni kritiki, pravi Vurnik, da bo človek, ki je čital le par knjig, napačneje sodil eno izmed teh kakor oni, ki jih je prečital sto in ki pozna obširen relacijski material. Tudi v tem gledanju ne morem najti drugega kot enostranski racionalizem. Vurnik dela v tem primeru očitno pod abstraktno premiso, da sta oba navedena bralca estetično, čuvstveno in nagonsko ustvarjena precizno enako. Toda ta premisa je popolnoma napačna, protinaravna in zato neuporabljiva. Tej Vurnikovi trditvi zoperstavim sledečo: Če bo človek, ki je briljantno nadarjen za literarno estetiko, prebral tudi samo par knjig, bo njegova sodba stokrat bližja resnici, kot ona, ki jo bo izrekel malo nadarjen človek, ko bo prebral sto knjig.

Pridem k onemu jedru Vurnikovega naziranja, katero radi svoje zmotnosti provzročuje vse nadaljnje zmote, namreč k njegovemu razmišljanju o individualni in neindividualni ter o subjektivni in o objektivni kritiki.

Vurnik govori, kot je iz naslova njegovega članka razvidno, o umetnostni kritiki. Važno se mi zdi poudariti, da je on po stroki umetnostni zgodovinar, pri čemer je besedo umetnost umeti v ožjem zmislu, namreč kot slikarstvo, kiparstvo in arhitektura. Ne omenjam tega tako kot da bi nekaj zasebnega Vurnikovega hotel spravljati v debato, marveč zato, ker vem, da konkretni izkustveni material odločilno vpliva na celo gledanje našega problema.

Če govorim o umetnostni kritiki na sploh, bi bilo treba, da najdem one temeljne normative črte tega vprašanja, katere se enako prilegajo vsem strokam umetnosti. Hotel bi samo, da nekdo poizkusi in Vurnikovo mišljenje o priliki porabi z ostrim in večjim gledanjem na kritična vprašanja, n. pr. glede glasbene umetnosti.

Bojim se, da bi pri tem nujno nastale zelo težavne in nerazrešljive situacije.

V Vurnikovem gledanju iz pravkar navedenih dveh vidikov vidim principiuelno napako v mišljenju v temle:

Vurnik si očitno ni prav na jasnem, v kakšnem razmerju si stojita nasproti družba in pa njen posamezni individuj. Govoreč o objektivni sodbi, poudarja Vurnik idejo komisijonalne ugotovitve in pravi, da je najbližnja pot do neindividualne sodbe pot eksaktno znanstvena. Če ga prav razumem, on individualno sodbo stavi v nasprotje z neindividualno, katero smatra tačas za podano, če deli isto sodbo več oseb. On smatra torej individuj in skupino več individuov kot naravno nasprotje, smatra torej, da je individuj nasprotje družbe (kar je seveda težka zmota) in zato z gorečnostjo pobija individualizem in slavi tako zvani objektivizem, bodisi pri kritiku, bodisi pri ustvarjajočem umetniku. Objektivizem pri kritiku obstoja, po Vurniku, če ga prav razumem, v tem, da kritik ne izraža kritičnih misli takih kot so njemu lastne, ampak take, ki so lastne večji grupi ljudi, objektivnega, ustvarjajočega umetnika pa imenuje Vurnik

tistega, ki v svoji umetnini ne izraža *svojega* prokletega sentimenta, temveč, ki izraža sentiment neke grupe ljudi.

Pri tem Vurnikovem mišljenju se zdi, da on nikoli ni premišljal o tem, na kak način se vrši duševno življenje pri vseh socialnih grupah. Njegovo mišljenje je povsem isto, kot je svoj čas vladalo glede narodne pesmi, glede katere so včasih mislili, da jo je rodila neka misteriozna kolektivna psiha narodova in da je ni ustvaril konkretni posameznik.

To stališče se danes pač more imenovati že premagano. V vsaki družabni skupini tvori življenje avtomatično hierarhije v vseh granah duševnega in materijelnega življenja. Sama po sebi se vsaka grupa razdeli v talentirane posameznike, ki vodijo, dočim so vsi ostali, manj talentirani, vodeni. To vodstvo je v primitivnih prilikah lahko združeno z dejanskim nasiljem in terorjem, a se v razvitejših razmerah vedno bolj pofinjuje in presnavlja, tako da vodi le oni, ki je *duševno* krepkejši in sugestivnejši, in sicer, da vodi edinole s svojo duševno krepkostjo, kateri se vodeni podvrže priznavajoč prostovoljno voditeljevo supremacijo. Ta zakon o hierarhiji in vodstvu velja brez omejitve tudi v svetu ustvarjajoče umetnosti in v svetu kritike. Merodajna mnenja ustvarja kritični voditelj in ta mnenja postanejo last skupine ljudi, če je voditeljeva duševna superiornost tolika, da njen akcijski radius z intenziteto izžareva v družbo. Mnenje posameznika postane s tem mnenje skupine in doseže tako ono objektiviteto, ki se zdi Vurniku ideal. In vendar je ta sodba, ki je postala last skupine, tvorba konkretnega posameznika in torej čisto individualna in ne objektivna sodba. To pa je čisto naravno, če stvar pogledamo s psihološkega vidika. Vzajem ekstremni zgled zaradi večje jasnosti. Vzemimo, da se pojavi kritik z izredno kritično nadarjenostjo, torej z izredno bistrino pogleda. Smešno bi bilo zahtevati od njega, da naj stvari in življenje gleda na tak način kot jih gleda skupina njegovih soljudi, ki je daleč manj nadarjena od njega, ki torej iste stvari vidi popolnoma nejasno in megleno ali jih pa sploh ne razloča. To bi se reklo bistrogledca siliti, da ne sme bistro gledati, temveč, da mora gledati megleno in nejasno, samo zato, da bo tako njegova sodba bolj »objektivna«, ker se bo približala sodbi one nenadarjene množice soljudi.

Hvala lepa za tako objektivnost! Če bi jo sprejeli, se s tem odrečemo vsakemu napredku.

Vurnik pravi, da vprašuje neindividualna kritika edinole to, ali je ta in ta umetnina koristna ali ne.

Kaj bi dal za tisto kritiko, ki bi o konkretnem novorojenem delu mogla uspešno in prepričljivo rešiti to vprašanje!

Zakaj vprašanje koristnosti je v zadnji konsekvenci vprašanje o skrivnostnem zmislu našega življenja na zemlji, in če mi ga Vurnikova neindividualna kritika, ki danes po njegovi trditvi čimdalje bolj prevladuje v naprednejših umetnostnih centrih, reši zadovoljivo, sem pripravljen dati svojo glavo.

Izvajajoč svoje misli o objektivni kritiki, navaja Vurnik priporočajoč eksaktno znanstveno, to je neindividualno metodo, da je edina objektivno dokazljiva lastnost umetnine njena forma, vse drugo pa da je subjektivno umišljeno in torej le »duhanje« umetnine, obenem bistveni znak sodobne diletantske kritike namesto edino rešilnega znanstvenega spoznavanja. Nič ne more bolj pokazati revščine in ubožnosti umetnostne znanosti kot te trditve Vurnikove. In nič mi ni kmalu tako zoprnega kot taka umetnostna znanost, katera s svojim klavrno nedostatnim orodjem brska po živem telesu umetnosti in zraven z neznansko pretenciozno gesto znanstvene nezmotljivosti in dognanosti deklamira in pridiguje neke trditve, ki ne kažejo ničesar, kot blisketavost penastega mehurčka, od katerega po razpoku ni drugega, kot kapljica umazane žajfnice.

Res je sicer, da je forma umetnine nekaj takega, kar se da z besedo zagrabit, toda groba neresnica je, da je razen forme vse drugo le subjektivno, umišljeno in da sodeč duha umetnine, sodiš le svojo lastno subjektivno projekcijo. Ta trditev je prav taka, kot če bi meni priznal Vurnik kot mojo objektivno dokazljivo lastnost le moje telo, misli tegale članka pa smatral, da si jih on le subjektivno umišlja in da so le njegova lastna subjektivna projekcija. Če hoče Vurnik kedaj postati aktiven kritik (aktiven v njegovem zmislu besede), mu je za tako njegovo pot največji njegov sovražnik baš njegov objektivizem, zakaj vsi naštetimi mišljenjski pogrški se dajo koncem koncev speljati na prvotne vzroke neindividualizma in objektivizma. Jaz mislim, da čudna igra usode zahteva za sodbo, ki naj postane objektivna, splošno veljavna družabna vrednota, ravno *podvignjenje individua*. Le močne osebnosti so tiste, ki gibljejo vse življenje, in le oni kritik, ki je močna osebnost, bo pustil trajen sled v našem umetnostnem življenju.

P. S. Mogoče bo komu padlo v oči, da so moje misli v mnogočem samo negativne. Toda zdi se mi, da je s kritikom tako kot z ustvarjajočim umetnikom. Ne da se mu pokazati, kako naj dela, da bo njegovo delo močna umetnina, marveč se mu more povedati kvečjemu to, česa naj ne stori, da ne bo njegovo delo slabo.

KRAJNJSKA ZHBELIZA V CENZURI.

DR. AVGUST ŽIGON.

Praksa predmarčne cenzure je imela trdno predpisano, zato naravnost stereotipno, formalno zelo enostavno pot.

Zahteva je bila:

1. Predložitev literarnega dela deželni vladi, in sicer v dveh, trdno sešitih, točno paginiranih, gledé besedila strogo enakih rokopisih, — s posebno lastnoročno »prošnjo« za dovolitev natisa: za tisti veleslavni »Imprimatur«.

Seja nató kolegija deželne vlade v svrhu odločitve, ali je rešitev vložene prošnje možna v območju lokalne instance, ali pa je prošnja odstopiti v rešitev centralni na Dunaj. In če je bil sklep, da v lastnem območju možna: — še

v isti seji izvolitev zanesljivega, sposobnega cenzorja; ter uradni mu nalog, naj izreče o predloženem literarnem delu svoje »cenzurno mnenje«.

Izjemoma pa je bila tu dopuščena formalna izrednost: da je avtor iz zelo tehtnega, v prošnji navedenega in stvarno utemeljenega razloga, zlasti n. pr. če opravičeno ni zaupal objektivnosti ali sposobnosti lokalne cenzure, smel predložiti rokopis kar sam naravnost na Dunaj v cenzurno presojo.

2. Osebnoporočilo delegiranega cenzorja o »dopustljivosti« ali »nedopustljivosti« natiska (»cenzurni list«, »cenzurna pola«), — podano v slučaju lokalne cenzure deželni vladi sami.

Seja nató istega kolegija deželne vlade — o dospelem »cenzurnem mnenju« lokalnega cenzorja: v svrhu odprave rokopisov; in sicer enega izmed obeh (t. zv. »originala«) — avtorju, ako je cenzor opravil zaukazano cenzuro definitivno ter ni morda ukrenil predložitve spisa še na Dunaj v »dvorno« cenzurno odločitev; a drugega izmed obeh rokopisov (t. zv. »duplikata«) pa »revizorju knjig« (ali t. zv. »uradu za revizijo knjig«) z naročilom, da ga prevzemi v svoje varstvo in hranitev za eventualno revizijo natisnjene knjige. Avtorju vrjnemu rokopis (cenzurni »original«) je ob popolni ali delni dovolitvi natiska moral za tiskarno dobiti na naslovni strani uradno pripombo: »Imprimatur!« odn. »Imprimatur omissis delictis!« s pozivom, da je dostaviti uradu za revizijo knjig po natisku 3 izvode. Zoper neugodno, odklonilno cenzuro lokalnega cenzorja in enakomiselnosti cenzurni dekret deželne vlade je bila avtorju odprta pot priziva na Dunaj.

3. Osebnocenzurno »pismo« dvornega prezidenta vse državne policije in cenzure, adresirano vedno osebno na naslov prezidenta dotične deželne vlade: — v slučaju centralne, na Dunaju opravljene cenzure. »Pismo«, s konceptom v visokem, aristokratskem, celó diplomatskem slogu, — je bilo po vsebini regularno uradni razglas »cenzurnega mnenja« dunajskega, policijsko nastavljenega, državno zapriseženega, redno za svoj posel honoriranega cenzorja.

Seja nató istega kolegija deželne vlade, ki je bil ukrenil ali po svojem lastnem sklepu ali po cenzorjevem predlogu odpošiljatev predloženega spisa v centralno cenzuro, — o dospelem »prezidialnem pismu« dunajskem; namen seje: odprava obeh dveh rokopisov; in sicer takó, kakor v slučaju lokalne cenzure: enega izmed njih (»cenzurnega originala«) — avtorju, z uradno obenem obvestitvijo o uspehu cenzure; a drugega izmed njih (»cenzurnega duplikata«) pa — uradnemu »revizorju knjig« v depozit, za eventualno uradno kontrolo natisnjene knjige. Zoper dunajski »cenzurni izrek« ni bilo ne priziva ne leka.

In kakó se je na tej tesni, formalno takó preprosti, a če je le cenzor hotel pa takó zloglasno trnjevi poti — godilo naši »Krajnski Zhbelizi«? Ugibanja, domnevanja, celó osumljanja in pre-

rekanja je bilo pri nas ob tem, do l. 1903 nam povsem temnem, a tudi poslej še zelo nejasnem poglavju dosti. Od Levstikove že dobe navzgor pa prav dodandanes! Pozitivni, mrak razčiščujoči, trdna tla ustvarjajoči dokumenti bi nam bili, če kje, prav ob tem takó megleno zastrtem vprašanju naše literarne preteklosti že od vsega kraja — naravnost kulturna dobrota. Toda, čuval in stražil nam jih je gluh gospod! Nam li bodo pa — danes dobrodošli?

KRAJNSKA ZHBELIZA I.: 8. I. — 26. II. 1830.

[Cenzor: Kopitar.* Dunajski akt v N. M. št. 940/1830 ohranjen.¹]

I.

1. Prošnje Kastelčeve za dovolitev natiska, z dné 8. I. 1830, ni v aktu. Z obema rokopisoma I. Zhbelize vred predložena »dvorni« cenzuri na Dunaj se ni več vrnila v Ljubljano.¹ Ohranila pa se je v aktih na Dunaju.¹ Objave dodanes ni!

2. Seja ljubljanskega gubernija z dné 14. I. 1830 o Kastelčevi prošnji.²

* Od 10. septembra 1810 zapriseženi cenzor na Dunaju (za slovanske jezike in za novogrškega). »Ego vero 10 Sept. juravi Francisco I censor!« piše Kopitar drju. Jak. Zupanu (»Župano Doctori K. Censur S.«) v pismu brez datuma; dr. Zupan pa mu je pripisal, kakor tudi drugim pismom, s svojo roko dan prejema: 25. 7. cr. 1810. (Objava pisma, z napačnim dnevom »25. Febr. 1810.«: Jagić, Istočniki II., Neue Briefe, pg. 204/6; original pisma danes v lic. bibl. v Lj. Pravilno korekturo ima sicer že: Н. Петровский, Первые годы деятельности В. Копитара. Казань. 1906.; na str. 64, v opombi 3. pod črto. Dekret o imenovanju Kopitarja za cenzorja dodanes ni znan. Toda dekret grofa Sedlnitzkega — ddtó. »Wien den 27. 9ber 1817« obvešča Kopitarja, da bi bil moral kot cenzor že 17. novb. 1810 napredovati: »dass Sie schon vom 17. November 1810, wo Sie 300 f. fixen Gehalt und 200 f. ad personam genossen, in den Gehalt von 400 f. hätten vorrücken, folglich die damals bestandenen Percenten-Zuschüsse von dem vierten Hundert Gulden erhalten sollen...« (Dr. T. Ostojić: Archiv f. slav. Phil., Bd. 31., 317.); kar se s Kopitarjevim podatkom »10 Sept. juravi« torej sklada! Imenovanje za skriptorja v dunajsko dvorno biblioteko je prišlo šele pozneje: 10. dec. 1810. (Prošnja Kopitarjeva ddtó. »Wien 27. Nov. 1809«: Kopitarjeva spomenica 125; objavil K. Deschmann. Original v ljublj. muzeju.)

¹ Veda I. (1911), 160.

² Za pravilno umevanje tiska naj omenim: Listine so pisane po takratnem vse z uradno frakturo (gotico), le posamne besede v tekstu z latinico. V objavi sem frakturo vseskozi transkribiral v latinico ter označil v originalih z latinico pisana mesta v tisku s kurzivo; pridržal sem izvorni črkopis izjemoma pa v nekaterih značilnih osebnih dokumentih (vsa »cenzurna mnenja«!) ter jih reproduciral povsem takó, kakor so. — Z voglatimi oklepaji v tisku oklenjena, drobno stavljena mesta so v rokopisnem originalu črtana; med dve, tesno ob besedilo prslonjeni poševnici postavljena pa naknadno pripisana v tekst nad vrsto.

Michael Kastellitz ddt^o 8. Jänner

pr „ „
legt vor das erste Heft des Werkes[.], betitelt: die
krainische Biene mit der Bitte um Ertheilung des
Imprimatur.

R.
V.³

Da es sich hier /gleichsam/ um eine Zeitschrift
handelt, die in zwanglosen Heften erscheinen soll, so
scheint die Zensur deßen den Wirkungskreis der
Landesstelle zu überschreiten, daher das vor-
liegende *Manuscript* vorwortlich der h. Polizey u.
Zensurs-Hofstelle vorzulegen wäre. —

Laibach am 15. Jänner 850. Kreizberg (m/p)
Conclus: nach Antrag *per un*/
Vorsitzend: H GubRath *Vefsel*
Abwesend: „ . . . . . Rr Ziegler⁴
Vidi Vessel (m/p)⁵ *Exp Gold* (m/p)
Fasc: 54.—48. *Vertatur* |

3. Dopis gubernija na Dunaj ddt^o. 15. I. 1850,
po sklepu gubernijskega kolegija na seji z dné
14. I. 1850; odposlan iz Ljubljane pa šele 30. I.
1850!

Plzeyhofstelle.

539 CensursSache
91 Aufschriftsbericht
ExpSchbg /:Polizeyhofstelle:/
27/1

Da es sich in vorliegendem Falle um eine Zeitschrift
handelt, welche in zwanglosen Heften erscheinen
soll, so scheint die Zensur [deßen] /derselben/ den
Wirkungskreis der Landesstelle zu überschreiten.

³ Dotu je akt pisan z roko Goldovo. Tekst po V.
(= Vorschlag), torej ves juridični predlog sam in
podpis pod njim pa kaže drugo roko, lastno roko
Kreizbergovo. Izjemen slučaj; koncepta ni po navadi
pisal referent sam, ampak njegov konceptni prakti-
kant, seveda po navodilu ali celó diktatu referen-
tovem; referent je koncept revidiral, korigiral in
podpisal; sopodpisal ga je tudi praktikant kot pisec,
tu — Gold, čigar roko ima od tega predloga na-
dalje spet ves akt do konca. Značilna pa je tu iz-
jemna, nesoudeležnost pri konceptu izrazujoča sig-
natura: »Exp« Gold.

⁴ Rr (= R[itte]r) Ziegler, tu odsoten, je bil l. 1850
najstarejši gubernijski svétnik. Zaradi njegove od-
sotnosti je predsedoval tu kolegiju gub. svétnik
Vessel, po činu prvi za Zieglerjem. (Janez Nep.
Vessel † 4. XI. 1844 v Lj., 74 let star. Prim. Novice
1844, str. 184). Gubernijski svétnik Vessel je sicer
imel opravka tudi redno z lokalno dneвно cen-
zuro: bil je cenzor lokalnega uradnega zabavnika
»Illyrisches Blatt« in njegovih prilog; Čop Kopitarju
7. IV. 1855: »Censor Gub.R. Vel. —« (ZMS V. 99);
odn. 28. IV. 1855: »Censor des Illyr. Blattes (Gub.R.
Vefsel)«. Do katerega leta, pa ne vemo. Aktov o tej
cenzuri ni več, če so sploh kedaj bili. Imenovan je
bil Jan. Nep. Vessel, prej okrožni glavav v Lj., k
Ljublj. guberniju za svétnika s ces. odločbo 10. II. 1828:
Laib.Ztg. 6. III. 1828, Nr. 20.

⁵ Vidiral kot predsednik seje Vessel lastnoročno.

Das beyliegende Manuscript wird somit der h. Po-
lizey und Censurs-Hofstelle mit der ehrfurchtvollen
Bemerkung unterlegt, daß die Erscheinung von der-
ley poetischen Schriften zur Belebung der kraini-
schen Literatur allerdings wünschenswerth scheine;
daher um gnädige /u. baldige/⁶ Ertheilung der Druck-
bewilligung gehorsamst gebeten wird.

Laibach am 15. Jänner 1850.

Kreizberg (m/p)
Gold (m/p)

Opomba ob robu (s svinčnikom):

Beylagen im Bureau

Zapiski na hrbtu:

539 Ind H. B.
91 Beil im Bur⁷

ZEx. 28/1 850 — Mundirt am 29. d^o Tomitz (m/p) —
Coll. d^o Th⁸ u. Kappler (m/p) — Exp. 30/1 W (m/p)⁹ —
ZR 30/1

Sklep gubernija, da je Zhbeliza časopis, pa da
jej zató treba najvišje odločitve, je zadel Čebel-
ličarje nepričakovano ter jih vznemiril; za-
skrbelo jih je, da bi utegnilo to naziranje Zhbe-
lizo, če že ne onemogočiti in pokopati, pa vsaj
na Dunaju, ako tudi tam obveljá, zeló zavleči.
Vsled tega iz njihovega kroga na odločujoče
mesto odločen ugovor zoper zavzeto stališče gu-
bernija, češ, saj Zhbeliza ni in niti ne namerava,
da bodi časopis! Ni še tisti sklep gubernija šel
iz Ljubljane, ko je namreč odtod že o njem ter
o bistveno drugačni nameri Zhbelize obvestil
Kopitarja kot uradnega cenzorja dné 21. I. 1850
v privatnem pismu Čop:

Laibach, 21. Jaener 1850

. . . Hinsichtlich der Beschwerden der Prager brauchte
es für mich keine Erklärung von Ihnen; dem
Freunde werde ich das Gehörige antworten. Uibri-
gens möchte ich beynahe selbst eine kleine Be-
schwerde gegen Sie führen, daß Sie nähmlich, durch
die Schönheit der slaw. Volks poesien verzartelt,
gegen die gelehrten Dichtungen der Slawen zu
gleichgültig, um nicht zu sagen hart und ungerecht
sind. Deßwegen wird Ihnen auch ein Bändchen
krainischer Gedichte, *MS.*, welches Sie wohl näch-
stens vom Amtswegen werden lesen müssen, schwer-
lich ein sonderliches Vergnügen machen — mir selbst,
ich muß es gestehen, machte es /im Allgemeinen/

⁶ Dostavek nad vrsto z lastno roko referenta Kreiz-
berga.

⁷ Ti dve vrsti: z rdečim svinčnikom.

⁸ = Thalhammer (ekspeditni kancelist pri gu-
berniju).

⁹ = Wagner (»Johann Wagner«, adjunkt guber-
nijskega ekspedita; imenovanje: LaibZtg. 1828, pg.
195, Nr. 49. (17. VI. 1828); za direktorja gub. ekspedita:
29. X. 1836 (LaibZtg. 8. XI. 1836, Nr. 89); † 1. XI. 1838
že, star le 52 let, »an Lungenlähmung«. (Ibid., Amts-
Bl. 8. XI. 1838, Nro. 134: Anhang pg. 767). Absolviran
jurist; pred vstopom svojim v oddelek gub. eks-
pedita leta 1828 po činu že 2. koncipist pri guber-
niju v Ljubljani. Dober znanec Prešernov, in tudi
Kastelčev; bili so vsi trije stanovski kolegi, vsi trije
absolvirani juristi.

allerdings auch nur ein sehr mäßiges. Das hiesige Gubernium hat nämlich die *Krajnfka Zhbeliza*, von der ich Ihnen schon geschrieben habe (nam neohranjeno!), als Zeitschrift zu betrachten befunden, und die ganze Sache nach Wien geschickt (do 21. I. še ne, ampak šele 30. I. 1830!) — eine freylich sehr unnöthige *Scrupulositaet*; denn erstens hat der Herausgeber keine regelmäßige, periodische Erscheinung der *Zhbeliza* angekündigt; zweytens ist diese *Zhbeliza* an sich ein höchst unschuldiges, harmloses Ding; und man sollte ihren Ausflug schon deßwegen nicht hindern, damit doch einmahl irgend etwas Profanes in unserer Sprache erscheine. Auf jeden Fall ist die Sache als ein erster Anfang zu betrachten; mit der Zeit kann Sie bedeutend besser werden. Wenn Ihnen also diese *Zhbeliza* vorkommt, so seyn (Sie) so gut, sie gleich zu expedieren, damit indessen nicht hier die Lust zur Sache verhraucht. (ZMS V./95: po ohranjenem konceptu.)

Ni li pa bilo Schmidburgovo takó izredno dolgotrajno odlašanje odobritve in odprave gubernijskega dopisa z dné 15. I. 1830 na Dunaj, odlašanje tja do 27. in 30. I., — morda kaj v zvezi s tem Čopovim posredovanjem pri Kopitarju? Navzlic izredni uradni urgenci »umgnädige u. baldige Ertheilung der Druckbewilligung« — tja do konca m. januarja (od 15. I. do 27. I. 1830) zavlačevano, torej pač očitno da zavestno nameravano odlašanje guvernérjevo!¹⁰ Niso li bile tu neke tihe medsebojne niti, iz skupne blagohotne namere, da bi si *Zhbeliza*, Schmidburgu s posebno dedikacijo posvečeno podjetje, srečno pomagala skozi dunajsko sotesko? Zató naj bi dobilo in imelo Čopovo pismo časa dovolj, da pride dunajskemu cenzorju prej v rokó kot uradni sklep!

¹⁰ Bil je Čop že leta 1828, vsaj 13. III., v guvernérjevi hiši znan osebno: Schmidburg mu je bil takrat izročil svoje hčere, da jih uči poljščine. Osebno znani knjigarni Kuhn-Millikowski v Lvovu piše namreč Čop iz Ljubljane dné 13. III. 1828: »Ich bin... ersucht worden, den Töchtern des hiesigen Gouverneur im Polnischen Unterricht zu geben (sagen Sie aber das ja keinem Menschen dort; denn man würde über mich lachen); und zu diesem Zwecke brauche ich folgende Lehrbücher, von jedem 3 Exemplare: 3 Szumski's polnische Grammatik... 3 Szumski's Wypisy Polskie 2 Bde... 3 Kleines Polnisch-Deutsches Wörterbuch gehörig zu den beiden Theilen des poln. Lehrbuches von Szumski... 3 Nowicki, Beispielsammlung zur poln. etc. Posen 1824. — Diese Sachen belieben Sie mir eiligst mit dem Eilwagen zu schicken; wir warten mit Ungeduld darauf, da wir den Unterricht bis dahin verschieben müssen.« (Dodanes še neobjavljeno pismo Čopovo v licejski bibl. v Lj.). — In l. 1831/32 je tudi poučeval v guvernérjevi rodbini Čop, kakor o tem mimogredé poroča Šafaříku sam 13. I. 1832: »Uibrigens kommt es gewöhnlich vor, daß ich einige Zeit mit Sprachlectionen vergeuden muß... Gegenwärtig gebe ich eine französ. Lection deutsch, eine italiänische französisch, beyde beim hies. Landes-Gouverneur, dem man natürlich so etwas nicht abschlagen kann, —« (ZMS I. 121). Torej?

Dné 10. februarja 1830 pa nató — že Kopitarjev odgovor Čopu! (Kopitarjev »Brief-Journal«: Jagić V., Neue Briefe, 823; Carniola 1918, 30). Pisma Kopitarjevega ne poznamo; ni se nam ohranilo. Toda en sam dan za Kopitarjevim odgovorom Čopu, dan 11. februarja 1830 — je datum dunajskega cenzurnega pisma o *Zhbelizi*! Ni li bil cenzor Kopitar 10. februarja v privatnem listu hitel poročati o *Zhbelizi* prijatelju Čopu, kar je 11. februarja 1830 razglasil o njej uradno Sedlnitzkega odlok guvernérju Schmidburgu?

II.

1. Cenzurno pismo Sedlnitzkega z dné 11. II. 1830 guvernérju Schmidburgu, dospelo v Ljubljano 19. II. 1830:

Hochwohlgeborner Freiherr!

Mit Beziehung auf Eurer Excellenz schätzbare Eröffnung vom 15. Jänner d. J. Z. 539 stelle ich Ihnen hierneben ·/· das von dem dortigen Lyceal Bibliotheks Scriptor Michael *Kasteliz* bearbeitete, Eurer Excellenz gewidmete Manuscript: Die krainische Biene (*:Krajnska Zhbeliza:*) nebst dem dießfälligen bei dem Laibacher Bücher-Revisions-Amte aufzubewahrenden Duplikate¹¹ mit dem verbindlichsten Danke und mit der Bemerkung zurück, daß ich in Berücksichtigung Hochdero fürwortlichen Einschreitens, die Herausgabe der in Frage stehenden Zeitschrift in zwanglosen Heften, und die Drucklegung des vorliegenden ersten Heftes so wie der ihm beigefügten Dedikazion ohne Anstand genehmige.¹²

Ich überlasse es Eurer Excellenz hiernach die geeignete Anordnung zu treffen, und habe die Ehre mit besonderer Hochachtung zu verharren

Eurer Excellenz

Wien den 11. Februar 1830. gehorsamster Diener
Sedlnitzky¹³

/ An Seine des k. k. Herrn Gouverneurs von Illyrien, Freiherrn v. *Schmidburg* — / Excellenz,
in *Laibach*.¹⁴

Fasc: 54.—48.

Na hrbtu pole pripiski gubernija:

$\frac{4053}{703}$ G praes. 19. Febr. 830.
Guber¹⁵ K¹⁶

¹¹ Dokaz, da sta bila tu na Dunaju oba cenzurna rokopisa *Zhbelize* I.

¹² Vsako dedikacijo je morala cenzura dovoliti izrecno in posebej še!

¹³ Lastnoročen je edini ta podpis. Ostali akt je s pisarjevo roko.

¹⁴ Bil je Schmidburg kot guvernér v Lj. od 1. oktobra 1822. Dné 23. VIII. 1822 prva javna vest v Lj.: guvernér grof Schweerts-Spork odstavljen, na njegovo mesto imenovan iz Celovca Schmidburg (LaibZtg. 1822, No. 68); 1. X. 1822 zvečer — prihod Schmidburgov v Ljubljano (LaibZtg. 1822, Nr. 80); 3. X. 1822 je nató grof Schweerts-Spork odpotoval na Dunaj (LaibZtg. 1822, Nr. 81, pg. 351). — Schmidburgov naslednik, tržaški guvernér Jos. v. Weingarten, imenovan s ces. odločbo 28. I. 1841 (LaibZtg. 1841, No. 11), je prispel v svečano razsvetljeno Ljubljano kot

Zhbeliza — časopis! Najvišja cenzurna instanca v državi, Sedlnitzky, se je torej pridružil naziranju ljubljanskega gubernija, odn. mu vsaj oporekel ni, ter odločil nekako, da »in Frage stehend« pa **bodi** — Zhbeliza časopis. Dovolil in odobril je ta časopis obenem takó brezprimerno zlahka, takó brez vsakega pridržka, kar nekako »brevi manu« takorekoč z obratno pošto, sam, osebno, »ich«!, kakor da bi že bil komaj čakal nanj. Izrecno: »Ohne Anstand«! S krepkó povdarjeno le pripombico: »in Berücksichtigung Hochdero fürwortlichen Einschreitens«! Na Schmidburgovo besedo torej! Pač so bili pravo pogodili s posvetitvijo Schmidburgu, ki jim je naklonila njegov takó mogočni vpliv, — takó brezpogojno upoštevani, takó brezodporno uvaževani protektorat! Da se Kopitar kot cenzor seveda ni protivil, se dá pač samoobsebi sklepati; značilno pa je, da Sedlnitzky cenzorjevega mnenja ni z besedico ne omeni v svoji ugodni odločitvi, prav kakor da cenzorja še bilo ni pri tej zadevi; vse, kakor da hití Sedlnitzky v tem slučaju udano-pokorno kar sam ugoditi neki višji želji, s popolnim, nekako višjim, in celó najvišjim zaupanjem; želji, ki je kakor višji ukaz, da mora pred njo odstopiti od vse svoje oblasti ter odložiti takoj

novopečen »Freiherr« (ibid., No. 29) z Dunaja, pod večer dné 21. IV. 1841 (ibid., No. 37, kjer tudi opis pompoznega vsprejema). Schmidburg pa je bil medtem v uradu odsoten že m. maja, nató od 10. junija 1840 pa zastalno! (kakor je razvideti iz podpisov pod javnimi, v LaibZtg. 1840 objavljenimi razglasi ljublj. gubernija); pobližje vesti o tem dopustu pa v javnosti ni. Upokojitev — m. dec. 1840, radi bolezni. Leta 1839 je Schmidburg daroval ljublj. muzeju še svoje 4 zvezke »Krajnke Zhbelize« (4 Bändchen der »krainka zhbeliza«: Illyr. Bl. 1839, pg. 100 pod šte. 90). Ali je Schmidburg po upokojitvi ostal v Ljubljani? Poročil je bil v Lj. hčeri Dorotejo in Amalijo. (LaibZtg. 1./I. 1839, pg. 12, v izkazu gratulantov, ki so se v prid mestni ubožnici odkupili za novo l. 1839: No. 525. Herr Franz Ritter v. Rosenthal, k. k. Kreis-Commissär. No. 524. Frau Dorothea v. Rosenthal, geb. Freiinn v. Schmidburg. In istotam, Intelligenz-Bl. 5./I. 1839, pg. 26: No. 645. Herr Anton Freiherr von Codelli, in Triest. No. 646. Frau Antonia Freiinn v. Codelli, geb. Freiinn v. Schmidburg. — LaibZtg., Intell.-Bl. No. 8, 17. I. 1846, pa v enakem izkazu za novo l. 1846: Se. Excellenz Herr Joseph Camillo Freiherr v. Schmidtburg. Frau Magdalena Freiinn v. Schmidtburg. Hr. Anton Freiherr v. Codelli. Frau Antonie Freiinn v. Codelli. Torej? — Vsled ces. odločbe ddtó. 19. 5. 1847 se je gub. tajnik Fr. R. v Rosenthal preselil na Dunaj za dvornega tajnika (LaibZtg. 12. VI. 1847, No. 70). »Novice« 19. XII. 1888, str. 411, pa so prinesle vest: »Gospa baronica Codelli-jeva, udova bivšega deželnega glavarja Kranjske, rojena baronica Schmidburg-ova, umrla je minuli teden v 80. letu svoje starosti v Ljubljani.« Bivša učenka Čopova!

¹⁵ Opazka z rdečim svinčnikom.

¹⁶ Uradna kratica: začetnica referentovega imena; = Kreizberg.

vsako osebno pomišljanje, kdor je, češ, takó-le — samó grof Sedlnitzky! Ali ni pa to bilo kakor tiha past? Ni li tu Sedlnitzky v čudovito lepi, sladkouslužni obliki navezal sitne, morda celó riskantne, tvegane zadeve Schmidburgu popolnoma na lastno osebno odgovornost, češ: ti glej, kaj si izrekel! In resnično, da je nekako takó razumel vso stvar tudi Pavšek ter s poniglavo brezobzirnostjo uporabil dejstvo, dà zlorabil dejstvo osebne intervencije in vsprejete dedikacije naravnost osebno proti guvernérju samemu l. 1833., da doseže svoj namen, da izpodmakne Čopa, Kastelca, Prešerna ter zatrè Zhbelizo! Vsekakor pa je bil ta nagli dar iz rok Sedlnitzkega nekaj izrednega: Čebeličarji niso prosili časopisa, še hoteli ga niti niso sami, ampak so se mu naravnost protivil; pa jim ga je Sedlnitzky dal, kar takorekoč iztresel iz rokava. Drugi, kakó so ga prosili in prosili ter se zanj borili, toda ni jim ga dovolil. Niso bili prej l. 1824/25 Andrioli, Holzapfel in Ziegler uspeli s svojo, tudi zgolj literarno »Slavinjo«. In kaj so si poslej od l. 1838 pa do Novic (1843) prizadevali Kordeš, Blaznik, Smolè za slovenski časopis, odn. za istotakó zgolj literarno le prilogo »Zora« in »Ilirski Merkur«! Vse brez uspeha.¹⁷ Tu pa je padel kakor zrelo jabolko z drevesa Slovencem z Dunaja na mizo časopis, — slovenski časopis! Čudni, samovoljni časi! Čebeličarji so bili seveda te izredne podelitve z Dunaja zeló veseli; in Kastelic ni poslej zamudil nikoli, ni opustil ne v uradnih vlogah, ne v javnih oglasih svojih (v sami Laibacherici!) ob Zhbelizi ponosnega dostavka: »Zeitschrift«, »die von mir herausgegebene Zeitschrift«, in celó »vaterländische Zeitschrift unter dem Titel: Krajnka Zhbeliza«, skoraj kakor češ, da sami tega ne pozabijo tam gori!¹⁸

2. Seja in sklep ljubljanskega gubernija z dne 25. II. 1830 o Sedlnitzkega cenzurnem pismu:

$\frac{4053}{703}$

Censurs Sache Polhofstelle
Sizung am 25. Febr 1830
Ref. H. GubSecr Ritter v Kreizberg

Präsidialschreiben des h. Präsidiums der Polizeyhofstelle ddtó 11/19. Febr. womit die Herausgabe der »krainischen Biene« (Krajska Zhebeliza) und die Drucklegung des 1. Bandes derselben genehmigt wird.

R
Decret

/ An den / H. Michael Kastellitz, /
/ Scriptor an der kk Lyceal-bibliothek hier /

ExpSchbg /Laut einer Eröffnung/ [vom 11. dM. 4/3 hat] der h. Polizeyhofstelle /vom Vid: ante kkBücher-revisionsAmt /unter Anschluß eines exemplars. 11. v. M. hat Hochdieselbe/¹⁹ über Ihr Gesuch vom 8. v. M. die Herausgabe der von Ihnen bearbeiteten

¹⁷ Dr. Prijatelj: ZMS IX., 1—4; ZMS IV., 196/8; Veda II., 68 nasl.; Veda III., 59 nasl. — Kronološki pregled Prešernovega dela 54/55.

¹⁸ Kronološki pregled 89/92: Kastelčevi oglasi o Zhbelizi.

¹⁹ Prvotni, pozneje črtani tekst: [Das hohe Präsi-

Nro 96 Gelesen und das
Duplikat rüch=behalten.
K. K. Bücher-Revidirungs-
Amt Laibach den 28. Fe-
bruar 1830.

Bauschef
Büch/Revid/

Zeitschrift in zwanglosen Heften —
betitelt: »Krajnska Zh[e]beliza«, und
die Drucklegung / des von Ihnen
vorgelegten ersten Heftes, so wie
der demselben beygefüigten Dedi-
kation zu genehmigen geruhet.

Es wird demnach Ihrem dieß-
fälligen Manuscripte das *Imprima-*
tur hiemit ertheilt, und [i]hnen
eines der zwey anher vorgelegten
exemplare desselben im Anbuge
rückgestellt.

Laibach am [21]26. Februar 1830.

Kreuzberg (m/p)

Gold (m/p)²⁰

Conclus: nach Antrag per un/

Vorsitzend H. GubRath [Rr z] Vessel

Abwesend: H. GubRath Rr Ziegler

Vidi Vessel (m/p)²¹

Dringend²²

Zum Exp. 5/3 830. — M eod/ auf 1/2 B. mf. Ks (m/p)

Coll. do Th(alhammer) u. Kappler (m/p) — Exp. 6/3

W(agner) — ZR 6/5

Z odpravo cenzuriranega rokopisa in cenzur-
nega dekreta v roké Kastelcu — je bil uradni
posel s I. Zhbelizo in bili akti o njem 6. III. 1830
zaključeni.

O literarno velezanimivi nam točki, o Kopi-
tarjevi cenzuri sami — pa nikjer v teh aktih
niti besede! In žal, da pravtakó tudi tam na
Dunaju ne. Kopitarjeve »cenzurne pole« da tam
o Zhbelizi ni najti več, pravi poročilo, niti
ene.²³ Iz aktov bi torej ne bilo pričakovati k
vprašanju nobenega prispevka več. Da Kopitar-
jeva uradna cenzura l. 1830 o Zhbelizi I. pa ni
bila tesnosrčna, priča dunajski toletni njen
uspeh, in priča zapisana beseda: »Sie ließen
Bürger's Leonore... passieren«. (Čop Kopi-
tarju 12. V. 1833: ZMS V. 104). Da na nevoljo,
da na jezno zamero takratne kulturne in lite-
rarne dominante v Ljubljani, priča trpki ljub-
ljanski smeh Prešernov iz istega leta 1830:
»Balade pet' je mlatva prazne slame, Je ,reč
pohújšliva in zapeljiva', — Lenoro bere naj,
kdor ne verjame.« (Zhb. II., 1831, 36). Zgodovinski
dokument, vzet iz življenja tistih dni!²⁴ Kopitar,

dium der h. Polizeyhofstelle hat infolge hierortigen
Einschreitens] über Ihr Gesuch...

²⁰ Karl Ritter v. Gold, konceptni praktikant, na-
meščen pravzaprav pri glavarstvu v Lj. (»k. k. Kreis-
amt« po takratnem, odtod »kresíja«), kamor se je za
stalno spet vrnil še l. 1830; bil je dodeljen guber-
niju le na pomožno poslovanje.

²¹ Vizum spet z lastno roko Vesselovo.

²² Z rdečim svinčnikom.

²³ »tozadevnega cenzurnega lista nisem mogel v
arhivu notr. min. najti niti enega, očividno so se
takoj zavrgli«. (Fr. Kidrič: Veda I., 1911, str. 161).

²⁴ Unserer (größtentheil jansenistischen) Geistlich-
keit, die doch das vorzüglichste krainische Lese-
publikum ausmacht, scheint jede Art von Schrift-
stellerey, die nicht auf die Bedürfnisse des Land-
mannes (und zwar vor allem auf die geistli-
chen) berechnet ist, wenigstens überflüßig,

kakor videti, ni bil ubral svoje cenzure torej
prav po mislih in srcu takratne Ljubljane; po-
gledal ni bil Zhbelize po otročji omejenosti
»malega mesta«, presodil je ni po zamočvirjeni,
zadušni tesnini »dolge vasí«! Opravil je svoj
posel mirno uradno, brez kulturnega rabeljstva;
usmeril je svojo presojo sam po nekoliko vsaj
širšem razgledu državne prestólice ter ocenil,
kakor »Schriften in andern Sprachen«,²⁵ po
kulturi in horizontu bolj svojega Dunaja kot
stolne Ljubljane drobni pozdrav iz domovine,
tisti »kranjski« rokopisek tam — leta 1830. Ta
ugotovitev nam je mogoča, navzlic pičlim doku-
mentom; in ta ugotovitev je Kopitarju danes —
v čast. Ali je bil vplival kaj — glas Schmid-
burgov z dné 15. I.? Ali morda kaj — beseda
Čopova z dné 21. I.? Recímo, da oboje; recímo,
da je hotel vstreči cenzor osebno obema, pa
da je zató zavzel njima prijazno stališče; toda
častni fakt Kopitarjeve pametne cenzure ob
I. Zhbelizi ostane tudi takó, naj so bili vplivi
ali nagibi kakršnikoli!

Drugo pa je vprašanje, ali je Kopitar po-
gledal in spoznal ter dopustil Zhbelizo kot prvi,
skromni sicer, a drzno podjetni poizkus, ki sili
in stremí iz omejenosti »malega mesta« tja nad
zamočvirjenost »dolge vasí«! Nekako z mislijo
Čopovo: »Auf jeden Fall ist die Sache als ein
erster Anfang zu betrachten; mit der Zeit kann
sie bedeutend besser werden.« (Čop Kopitarju
21. I. 1830: ZMS V. 95/6). Vprašanje — zase!
Toda treba mu bo svoječasno posebnega
poglavja, z nekoliko bolj globoko brazdo v
njivo takratnih dni!

V Ljubljani, 2. maja 1926.

ZAPISKI. SLOVSTVO.

Franjo Šuklje: *Iz mojih spominov*. I. del.
V Ljubljani, 1926. Založilo Katoliško tisk. društvo.
Natisnila Jugoslovanska tiskarna. Str. 217. — Ne
mislino še pisati podrobne ocene; to bo mogoče
storiti ob celotnem delu in tedaj se bo moralo najti
pero idejnega (ne praktičnega!) politika in širokega
kulturnega zgodovinarja, ki bo predstavilo to knjigo
iz njenih subjektivnih tokov v splošno veljavne
vrednote in zgodovinsko ustaljen material. Danes
nas to delo zanima predvsem kot izredno živ publi-
cističen pojav, ki proži vrsto misli in pomislekov,
tembolj, ker imamo za to dobo (od l. 1860—1890) že
kolikor toliko utrjeno zgodovinsko sodbo. Šuklje se
je sicer poslovil od političnega življenja sine ira,
zato seveda še ni razloga, da bi knjiga njegovih
spominov ne bila pisana sine studio. Nasprotno,
sodba in obramba je tako močna stran te knjige,
da njena objektivna komponenta skoraj izgine in
da imamo pred seboj izredno temperamentno zgo-
dovinsko apologijo. Prav radi tega tudi kmalu
naletimo na močno nasprotje med Šukljetom kot
zgodovinskim akterjem in kulturnim zgodovinarjem

erotische Poesie aber höchst sündhaft.« (Čop Če-
lakowskemu 14. III. 1833: ZMS VI. 181).

²⁵ Čop Kopitarju 12. V. 1833: ZMS V. 104.

dr. Prijateljem. Tako nasprotje je naravno. Šuklje v Predgovoru sam poudarja, da je »naglašanje lastne osebnosti naravnost značaj te literarne vrste, ki hoče gledati zgodovinski razvoj skozi medij posameznega udeleženca«. Ta literatura že po svoji naravi stoji zgodovini le ob strani in ji pogosto tudi nasprotuje. Zanima nas bolj radi osebnosti, ki s sedanjo življenjsko modrostjo retrospektivno sodi in opravičuje svoja dejanja, a popraviti jih bistveno ne more. Tudi Šukljeto va knjiga je zanimiva zlasti radi sodb o sebi in sodobnikih, živa kot sedanja življenjska izpoved, ki hoče zgodovino tvoriti. Prav zato so zelo prijetna prva poglavja, kjer v osebnih doživljajih gledamo čudovite miniature našega starega življenja — brez junaka, dočim naletimo tam, kjer se začneja politično delo, na dejanja krive črte, katerih komponente nam niso jasne. Tako bo to knjigo zgodovinska sodba, oprta na svoj očiščen material, brezdvomno v marsičem morala tudi popraviti. Vidimo pa iz dejstev v tej knjigi in njene filozofije, po kakih ovinkih je rasel in koliko nenaravnih tvorb je moral premagati in použiti naš narodni organizem, saj mora zgodovina prav za prav vse tedanje stranke več ali manj obsoditi. Šukljeto va knjiga marsikje odkriva ali molče oznanja to in ono lastno ali tujo napačno ideologijo: n. pr. nazor o jeziku kot narodni vrednoti (142), dalje dejanja iz načelnosti ali oportunitizma, osebnega temperamenta ali uvidevnosti ali radikalnosti, zlasti pa kaže velik nedostatek doslednosti in iz močne načelnosti izvirajočih lepih dejanj — vse tisto, kar se zdi skoraj kontradiktoričen adjektiv v politiki, a je vir motnega in gnilega javnega življenja. Prav zato ob tej knjigi, ki je po svetovnem nazoru prizanesljivo nedosledna, (konvertiti drugače pišejo) in ob Prijateljvem Kersniku, ki je kljub svojemu strogo zgodovinskemu značaju svobodnomiselno borben, občutimo živo željo po velikem narodnem zgodovinskem konceptu, ki bi bil po neusmiljenosti zgodovinskih dejstev prav do bridkosti jasen in po spoznanju in sodbi tudi etično prežet. Tako delo, napisano s prostodušno zgodovinsko ocenitvijo, bi pokazalo vrednote in napake naše preteklosti marsikje v novi luči in bi sežgalo v nas, kar smo slabega podedovali. Ne morda v kako opravičbo, temveč sedanjosti in bodočnosti v zdravje. Res, da se tudi z zgodovinskim očesom ljudje in njihova dejanja ne dajo urediti do popolne enostavnosti, niti se ideje ne dajo razkrojiti do zadnje niti; res, vsako dobo spremlja polno okoliščin, toda čim bolj odkritosrčno postavimo tudi okoliščine v odgovornost posameznih tvorcev in zlasti vladajočih idej, tem bolj živo smo našli jedro dobrega in slabega. Nazadnje je vendarle človek sam, ki se odloča za ideje in odgovarja za svoja dejanja in tudi če pade, je zmagal. Vemo, da so leta od 1860—1890 pohod liberalizma v obliki naprednosti in realizma in da je ta pohod pobudil mogočen razvoj žurnalistike, a vidimo tudi — če se postavimo na isto razvojno višino — da je to doba neplodnosti katoliških sil pri nas. Prisegajoč na svojo etično veljavo, se niso te sile razvijale v tisto stran življenja, da bi mogle zadovoljevati tedanji mladi rod in mu dati zadostno pobudo. Zato je mlada inteligenca, tudi tista, ki je bila verna, prehajala v mladoslovenski liberalni tabor. Šukljeto va izvajanja na str. 150., s katerimi

skuša lapidarno označiti prehod od šestdesetih do osemdesetih let in postavlja tele mejnike: narodna duhovščina, mladoslovenska nestrpnost, »Narodova« nerodnost po Jurčičevi smrti, Mahnič, Missia, liberalizem, našemu razumevanju ne zadostujejo, ker so le zunanja označba. Danes iskreno spoznavamo, da je bila že konkordatna doba za nas nesrečna, to radi privilegijev in radi tesne zveze med cerkvijo in državo. Iz privilegijev se ne rodi razboritost in se ne more razviti tvorno delo. Ne da bi delali krivico častitim in razboritim duhovniškimi rodoljubom zlasti v tisti dobi, ko je bil svetni inteligent narodni odpadnik, toda primitivni pojmi o narodu in pomanjkanje realizma in brezbriznost višjih krogov je zakrivila, da je bilo narodno vodstvo v rokah neodkritih ljudi. Ne da bi podcenjevali tisto živahno, dasi primitivno narodno življenje v šestdesetih letih, toda če pregledujemo tedanje polemike, se moramo čuditi, kako ozko je bilo pojmovanje višjih vrednot pravega kulturnega življenja. Imamo sicer katoliške ustanove — alojzijevišče — a katoliškega razmaha ni; dasi so najočitnejši naročniki tedanje literature dijaki, bogoslovci in duhovniki, je aktivno poseganje v literaturo precej nepomembno. Ob vsej tedanji mladosti se zdi naš svet star. Preostanki janzenizma, jožefinstva, Jeranova ideologija o literaturi (moža najčistejšega slovenstva in velikega človekoljuba!) so tiste primesi kat. slovenstva, ki so ovirale razvoj. Nenaravna narodna idila šestdesetih let je ohranila sicer enotnost v politiki, a kriva je tudi potuhnjenosti v politiki sedemdesetih let in pripravila je tla poznejši reakcionarnosti katoliških krogov. Mahničev boj, ta blagoslov in največje dejanje v ideologiji šestdesetih do devetdesetih let, je žal prišel prekasno in z dokaj zastarelo estetiko, zato je moral podirati, kar bi bil 15 ali 20 let prej kdo drugi lahko gradil. Le tako se je v tistih razmerah rodila anomalija: ali prej narodnost ali prej vera, dočim bi bila pred kratkim naravna trditev: vera in narodnost, in sicer vera kot bistven atribut naroda. Tako se drži katoliške širuje le predolgo izključno ena, sicer glavna stran, da namreč sodi in urejuje vrednote življenja v končni smoter človekov, nima pa dolgo živega zmisla pri gradbi višjih posvetnih narodnih vrednot. To so dejstva, ki jih danes lahko povemo, ker polpretekli čas kaže v vsakem oziru drugo lice. Danes pojem narodnosti globlje spoznavamo, predvsem kot veliko ljubezen do svojih ljudi, do zemlje in vse domačnosti, kot veliko duševno vrednoto, zato more biti tudi sodba o naši preteklosti iskrenejša in plodnejša. Prav zato so radi iskrenosti današnjemu svetu ljubši dokumenti, ki jih je Šuklje dodal ob koncu svojega dela, zlasti oni dopis št. II. na str. 172, bolj kakor označeni prehod na str. 150 in podobni, ki so sicer tipični za memoar, a dejansko gredo premalo do jedra. Te misli se mi zde potrebne ob tej zelo zanimivi in živi knjigi, ki se prebere s posebno slastjo. Založništvo K. T. D. je storilo z njeno objavo dobro delo. Še višje pa bo delo, kadar bi se našel kulturni zgodovinar v zmislu naše gornje želje in bo mogel seči tudi v arhive in ne bo primoran soditi samo po časopisju. Takrat bomo lahko rekli, da gledamo resnični obraz naše preteklosti, da prav sodimo in da delamo za plodnejšo bodočnost.

France Koblar.

LITERARNI KLUB NA DUNAJU V L. 1896/1897.

Stoječa vrsta od leve proti desni: Fran Govékar (višji magistratni svetnik v Ljubljani), Anton Majaron (umrl kot jurist v Borovnici), Oton Župančič (dramaturg Nar. gledališča v Ljubljani), Ivan Škerjanc (umrl kot jurist v Ljubljani), Ivan Cankar (pisatelj, umrl 1918 v Ljubljani); sedeča vrsta od leve proti desni: dr. Fr. Vidic (referent za umetnost in znanost v prosvetnem oddelku v Ljubljani), dr. Fr. Göstl (primarij v zavodu za umobolne v Ljubljani), dr. Ferdo Jančar (filozof in historik, umrl kmalu po dovršenih studijah), dr. Fran Eller (univerzitetni profesor v Ljubljani).

PREJELI SMO V OCENO:

Ivan Cankar: Zbrani spisi. 3. zvezek. Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. Ljubljana, Nova založba, 1926. (Vsebina: Jakob Ruda. — Popotovanje Nikolaja Nikića. — Za narodov blagor. — Črtice 1900—1901. — Kritični in polemični spisi 1900—1901.)

Ivan Lah: Pepeluh. Oder, 14. zvezek. Ljubljana, Zveza kulturnih društev, 1926.

Bibliograf. Popis novih knjiga i periodičnih publikacija u kraljevini SHS. Ur. Franja Bach. Beograd, knjiž. Fr. Bacha, 1926. 1. letnik.

M. Beer: Karl Marx. Njegovo življenje in njegov nauk. Socialno politična knjižnica, II. zv. Slovensko izdajo priredil C. Štrukelj. Zadruga založba, Ljubljana, 1926.

Dragotin Kette: Naši dijaki. Burka v 2 dejanjih. Kot literarno-historičen prispevek objavil ob pesnikovi petdesetletnici dr. P. Strmšek. Maribor, Weixl, 1926.

H. Sienkiewicz: Potop. Iz poljščine prevedel dr. R. Molè. 9. in 10. snopič, s čimer je roman Potop zaključen. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1925.

Glasnik Saveza trezvene mladeži. Beograd, 1. 1926. VI. letnik. Urednik Đ. K. Stajić.

Vinko Vodopivec: Kristus kralju. 16 evharističnih pesmi za mešani zbor. Gorica, Katoliška knjigarna, 1926.

M. Abramović: Poetovio. Vodnik po muzeju in stavbnih ostankih rimskega mesta. Slovensko izdajo priredil Anton Sovrè. Muzejsko društvo, Ptuj, 1925.

Milan Vukasović: Muzika vremena (cir.). — Pesnik, Kroz vrt ljubavi, Muzika vremena, Na usamljenim stazama, Vajar. Bograd-Zemun, »Makarije«, 1926.

St.: Izložba slika i grafike M. D. Đurića povodom desetgodišnjice umetničkog mu rada (1915—1926). Z reprodukcijami. Zagreb, 1926.

F. M. Dostojevski: Idijot. Roman v 4 delih. II. del. Poslovenil Vl. Borštnik. Splošna knjižnica, 63. Ljubljana, Zvezna tiskarna in knjigarna, 1926.

Časopis Národního musea (Č. Musea kral. českého). L. XCVII (1923). zv. 1—4. L. XCVIII. (1924). zv. 1. Praha, Matice česká.

Mirko Pretnar: V pristanu. Tiskovna zadruga, Ljubljana, 1926.

Jože Zavertnik: Ameriški Slovenci. Pregled splošne zgodovine Združ. držav, slovenskega naseljevanja in naselbin in Slovenske narodne podporne jednote. Izd. Slov. narodna podpora jednota v Chicagu, 1925. — Spis je izšel povodom dvajsetletnice Jednote. Vsebina je kompilativ-

nega značaja, namenjena pouku in informaciji; za nas najvažnejši je tretji del z naslovom: Naseljevanje Slovencev in naselbine, reflektira pa le na relativno zanesljivost in popolnost, ker je pisatelj moral delo izvršiti v razmeroma kratkem času in že pri zbiranju gradiva zadel na različne težkoče. Četrty del obsega obširno kroniko slov. nar. podporne jednote, ki je zanimiv vpogled v jasno življenje ameriških Slovencev. Knjiga je ilustrirana in lepo tiskana na prvovrstnem papirju.

Prof. Karl Openheimer: Anorganska hemija (cir.). S dvanaestog nemačkog izdanja preveo Vuk R. Vrhovac. Beograd, S. B. Cvijanović, 1926. — Knjiga je namenjena v prvi vrsti onim študentom, katerim kemija ni glavni predmet, farmacevtom, medicincem, agronomom itd.

Tin Ujević: Kolajna (cir.) Pesmi. Beograd, S. B. Cvijanović, 1926.

Uroš Petrović: Za svaki dan (cir.). Sa predgovorom Slobodana Jovanovića. Beograd, S. B. Cvijanović, 1926. Moralistična razmišljanja l. 1915 v mladih letih umrlega srbskega kritika, namenjena mladini. Izšla je prvič l. 1914 v Srpskem književnem glasniku. Glavni tema je samovzgoja.

Gustav Krklec: Ljubav ptica (cir.). Pesmi. Beograd, S. B. Cvijanović, 1926.

Slavjanskaja knjiga (cir.). 2. l., zv. 1., Praha, 1926. Strani 7—11. V. Kuljman: **Profesor M. Murko.** Povodom 65 letnice znanega slavista.

Narodna enciklopedija SHS. 9. zvezek. Obsega gradivo od Ibar do Jagić. Izdaje Bibliografski zavod v Zagrebu.

Franjo Šuklje: Iz mojih spominov. I. del. Založilo Katol. tiskovno društvo v Ljubljani, 1926.

Henrik Podkrajšek: Obrtna, trgovinska, tvorniška in železniška terminologija. Nemško-slovenski del. Prevalje, Družba sv. Mohorja, 1926.

Dr. R. Kermavner: Po pogorju polhograjskem in okoli Krima. Enodnevní izleti. Ljubljana, 1924. 5 slik in karta.

Umělecká revue Veraikon. Letn. XII., 1926, št. 2. je prinesla članek Fr. Steleta »Klub mladih« v Ljubljani, ki na kratko označuje slovensko povojno umetniško generacijo, zbrano v tem klubu (brata Kralja, brata Vidmarja, B. Jakac, Veno Pilon, Fr. Stiplovšek, Fr. Zupan, L. Spazapan). Par mest je nejasnih radi netočne prestave. Članek ilustrirajo reprodukcije: Fr. Kralj, Slovenska vas; — V. Pilon, M. Kogoj; — N. Vidmar, Podoba žene; — D. Vidmar, Glava; — Fr. Stiplovšek, Portret; Fr. Zupan, Bosenska pokrajina; — B. Jakac, Novo mesto; — T. Kralj: Pasijon.

Natorog il šanzop: Na Koroško! Založila Jugoslovanska matica. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru, 1926. — Knjižica predstavlja s srčno krvjo napisan opis slovenskega Korotana in nas kliče na branik za enega najlepših kosov naše zemlje. (Vsebina: Slovenska domovina. — »Naša bila je Koroška.« — Na Gospodsvetsko polje! — Celovška kotlina. — Celovec. — Celovška okolica. — Vrbsko jezero. — Osojsko jezero. — Beljak. — Ziljska dolina. — Kanalska dolina. — Zgornji Rož. — Spodnji Rož. — Podjuna. — Velikovec. — Na Koroško.)

Slavjanskaja knjiga. 2. letn. Mesečnik slovenske bibliografije pod uredništvom F. S. Mansvetovega. Praga, 1926, zvezek 1. V. Kulj-

man riše z veliko simpatijo življenje in delo praškega slavista Slovenca M. Murka povodom 65 letnice njegovega rojstva.

Dr. Fr. Grivec: Pesnik Vl. Solovjev. Ponatis iz Doma in sveta. Ljubljana, 1926.

Fr. Grivec: Vl. Solovjev i jepiskop Štrossmayer. Ponatis iz Very i Rodiny št. 20/21, Pariz, 1925.

Prvi spis je čitateljem Doma in sveta znan. V ponatisku je opremljen s podobo Solovjeva. V drugem pa Grivec nepobitno zavrača nazor ruskega profesorja Pogodina, da je bil Solovjev v svojih versko-filozofskih nazorih odvisen od Strossmayerja.